

Tilburg University

De rol van het onbewuste in de Forensische Psychiatrie

Oei, T.I.

Publication date:
2011

[Link to publication in Tilburg University Research Portal](#)

Citation for published version (APA):

Oei, T. I. (2011). *De rol van het onbewuste in de Forensische Psychiatrie*. Tilburg University.

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Take down policy

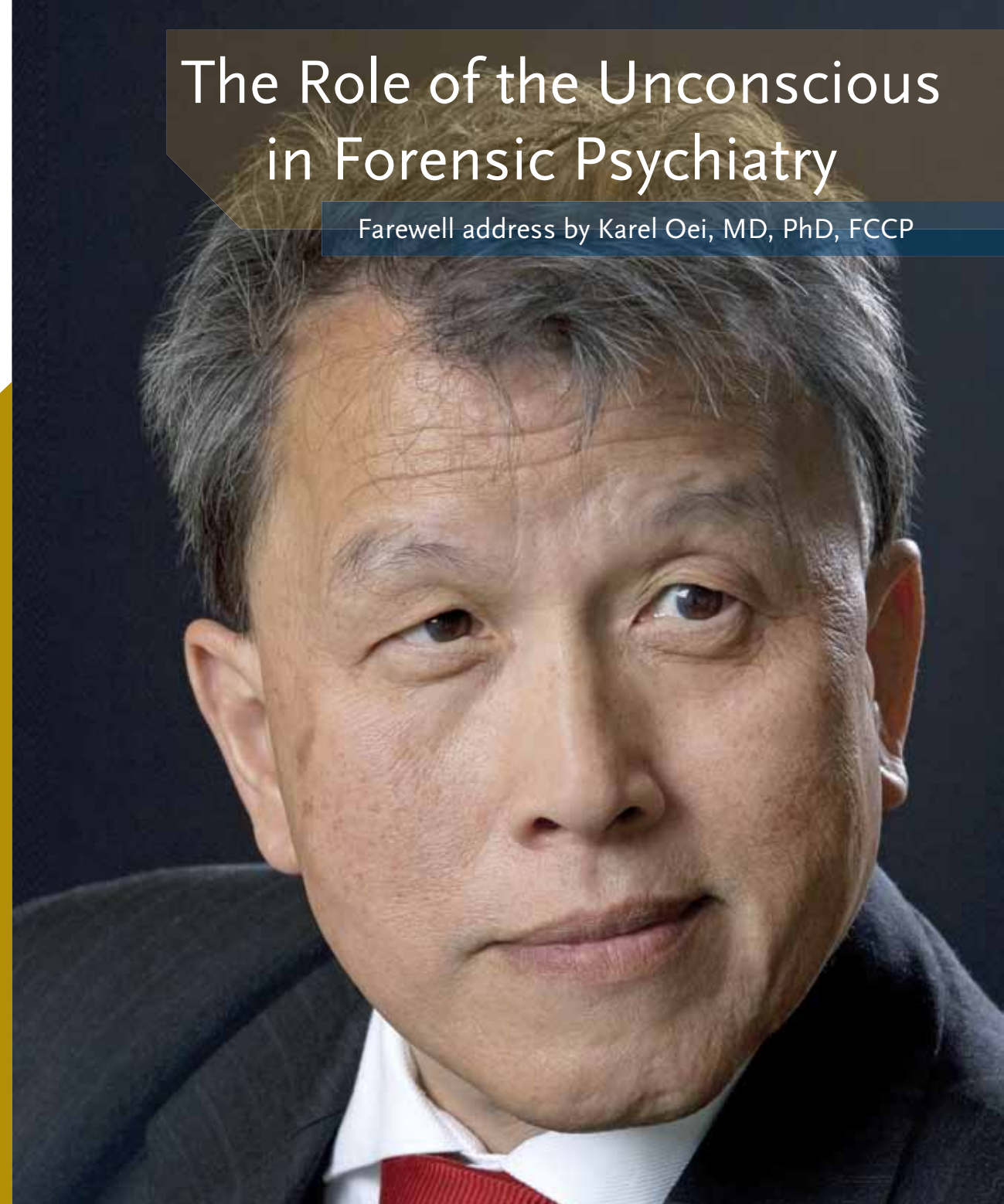
If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

The Role of the Unconscious in Forensic Psychiatry

Farewell address by Karel Oei, MD, PhD, FCCP

KAREL OEI, MD, PhD, FCCP

The Role of the Unconscious in Forensic Psychiatry

Karel Oei, MD, PhD, FCCP is endowed professor of Forensic Psychiatry at Tilburg Law School of Tilburg University. He is a member of the Department of Criminal Law. He is a psychiatrist, psychoanalyst, and group and family therapist. He has (co-)authored more than 500 publications on psychopathology, social psychiatry, clinical psychiatry, psychotherapy, and forensic psychiatry (books, papers, abstracts, book chapters, oral presentations). He supervised 15 PhDs to completion. With A.M. van Kalmthout, later with M.S. Groenhuijsen, he co-edited five books about forensic psychiatry. His last book about forensic psychiatry is *Forensic Psychiatric Snippets* (2011), 6th edition. With G. Meynen, he has recently edited *Responsibility: About Free Will, Science and Law* (2011). He wrote *Personal Snippets* (2011) and *The Role of the Unconscious in Forensic Psychiatry*, his farewell address, on the occasion of his retirement from Tilburg University on 9 September 2011. He is now active as a psychoanalyst in private practice and as a general psychiatrist in Lelystad (GGZCentraal).

Education and career forensic psychiatry and psychoanalysis

MD Free University of Amsterdam 1971; PhD (magna cum laude) Free University of Berlin 1973; psychiatrist/neurologist 1979; psychiatrist 2004; group psychotherapist and supervisor since 1981 and 1983; family therapist and supervisor since 1983 and 1986; clinical psychotherapist since 1991; member of the Dutch Psychoanalytical Society and of the International Psychoanalytical Association as a psychoanalyst since 1992; member of the Dutch Psychoanalytical Society and International Psychoanalytical Association as a training analyst and supervisor since 2005; member of the Dutch Psychotherapeutic Society as a supervisor and training psychotherapist since 2011.

Other activities

Fellow of the International Academy of Chest Physicians and Surgeons; Life Fellow of the Royal Society of Medicine; Member of the New York Academy of Sciences; Member of the International Psychoanalytical Association; Member of the European College of Neuropsychopharmacology; International member of the American Psychiatric Association; Member (of the Scientific Committee) of the International Academy of Law and Mental Health, Member (of the International Relations Committee) of the American Academy of Psychiatry and the Law.

The Role of the Unconscious in Forensic Psychiatry

Karel Oei

Farewell address
delivered at Tilburg University
on 9 September 2011

© Karel Oei, Tilburg University, 2011

ISBN: 978-94-6167-057-1

All rights reserved. This publication is protected by copyright, and permission must be obtained from the publisher prior to any reproduction, storage in a retrieval system, or transmission in any form or by any means, electronic, mechanical, photocopying, recording or otherwise

I Introduction and definition of the problem: Dream, idealism and realism

The Role of the Unconscious in Forensic Psychiatry*

Mr *Rector Magnificus*, Mr Dean of Tilburg Law School,
highly esteemed listeners,

‘It is my dream that I can be to some small degree the wind in someone else’s sails on his journey, so that this person breaks adrift and starts moving. On their journey, they will set their own compass and follow the course that they have marked.’ This is the dream of a former detainee in a psychiatric institution, a person whom I highly respect, as I respect all people. It was at the end of the 1980s, in the final days of my work at the Dr. S. van Mesdag Clinic, when patients and residents were still allowed to tell their dreams to the psychoanalyst. This took place in the psychological security of the consulting room, where they could speak of their day-to-day worries and could freely and associatively express their thoughts and feelings.

In this farewell address, I want to go into the unconscious wishes and desires of people, whether the forensic psychiatrist and psychoanalyst treats them¹ or whether he comes into contact with them on a daily basis.² The psychoanalyst is a philosophically-minded behavioural expert, who can place all his experiences and tribulations in a context of norms and values with which every person works, with which every person is confronted. Those norms and values are closely connected with habits, traditions, morals and obligations of people in

¹ In this text, the term psychoanalyst also refers to the forensic psychiatrist.

² It is interesting to note the growing interest in the unconscious, the essence of Freud’s discoveries of more than a century ago. The book *Het slimme onbewuste* (The clever unconscious) by Ap Dijksterhuis (published by Bert Bakker, Amsterdam, 2007) shows a remarkable ‘revival’ of Freud’s discovery of the unconscious. ‘[Freud’s] general theoretical work [about the unconscious] is, however, quite clever’, says Dijksterhuis (ibid. p. 35), but the author challenges the principle of the repression process (ibid. p. 36). Cf. S. Freud *Verdrängung* G.W. X, pp. 250ff. Repression in Freud’s sense (various phases of repression *Urverdrängung*, *Verdrängung* sec or *Nachdrängen* and the occurrence of symptoms, dreams, parapraxes etc.) may be unconsciously (so in an experiment) brought about or provoked or prompted. ‘Der Mechanismus einer Verdrängung wird uns nur zugänglich, wenn wir aus den Erfolgen der Verdrängung auf ihn zurückschließen’ (‘The mechanism of repression is only accessible to us, when we fall back on it from its consequences [for instance, paralysis, aphonia and the like] - This is possible through psychoanalysis or self-analysis, ibid. p. 256). Like all defence mechanisms, repression is part of our arsenal of ‘unconscious resources’. Yet Freud himself makes some distinction between repression and other defence mechanisms, as described by Anna Freud. In ‘Analysis Terminable and Interminable’ (1937), G.W., XVI, 81 he states: ‘Nevertheless, repression is something quite peculiar and is more sharply differentiated from the other mechanisms than they are from each other’. It may however also be argued that defence mechanisms are (post hoc) explanations of unconscious processes.

interaction with others or with themselves. They lead their lives in the light of do's and don'ts from their environment, their youth, their family, their work, their colleagues and friends. They are reminded on a daily basis of the burden of all these experiences from the past, to a greater or lesser extent in their bodies, and especially in their souls. After all, life is lived on the basis of characteristics which have not only been formed genetically, but especially by environmental imprints, such as upbringing, social agreements and conditions.

The unconscious plays a significant role, not only because we are driven by emotions and feelings such as fear, guilt, shame and desire, but also by things like lust, ambition, revenge, greed. On top of this, we are motivated in life and thought by interests such as the drive for survival (the will to go on living), assertiveness (the will to be there), self-preservation (the will to exist) and, last but not least, those affects which are determined by the heart.³ I am not referring here to the conditions of such emotions and affects as the concentration of testosterone or other biochemical and neuro-biological conditioning elements, though research into these matters is of great importance. With the unconscious, I mean everything that we cannot very well bring to a conscious level, even if we try. For if we could, we would be talking of the pre-conscious or the sub-conscious (this concept was refused later on by Freud, because this seems to him to imply the idea of a 'second consciousness'). We know the feeling: we may be able to clearly see a person with our mind's eye, yet we cannot remember his name, but some time later, sometimes hours later, like a fly that passes and lightly touches our head, that name enters our conscious awareness. We suddenly remember the name. We consider this phenomenon as a gift for which we haven't really done any work. Yet there were pre-conscious or subconscious attempts to find the name.

³ Similarly, Schopenhauer thinks that the thoughts of the philosopher may be regarded as a pendulum motion between objectivism and subjectivism, in which he is guided, among others, by Luc de Clapiers, marquis de Vauvenargues (6 August 1715 – 28 May 1747): 'Les grandes pensées viennent du coeur.' But he also thinks that it is nobody's business what a person perceives through his intellect, for that is the secret of the thinker himself. I myself find this opinion ambiguous, which was of course adequately addressed by Freud, namely, in that he argues that all our behaviour shows ambivalent aspects. Nowadays, the average person adheres to this attitude: you can believe, find, think anything you like, but you do not publicly discuss your own philosophy of life if it is not relevant.

⁴ See J. Laplanche & J.B. Pontalis, *The Language of Psycho-Analysis*, London, The Hogarth Press, London, 1980, pp. 430-431.

Don Quixote and Sancho Panza

First I want to call to mind the subject of my inaugural speech⁵ of more than 16 years ago. I referred then to the story of Don Quixote, Cervantes' hero. The term 'hero' should be taken with a grain of salt. In his dreams, he is a hero and he perceives himself as a champion of justice, a typical idealist. I compared the role of the forensic psychiatrist as an advisor and counsellor of the court with that of Don Quixote. Without a strong dose of idealism, the forensic psychiatrist, doctor though he is, will not be able to practise this profession.⁶

The practice, however, is different and sometimes much more complicated: Don Quixote is fighting a lost battle after all, a battle against windmills. Nowadays I am guided by the person of Sancho Panza, Don Quixote's servant, a realist in comparison to his master, the one who has both feet on the ground and who must have the materialistic reality of life in his hands, for the blows that fall are felt by him. Quite a different person from Don Quixote. Yet Don Quixote and Sancho Panza turn out to need each other, so that the realist and the idealist can build a working relationship. The ideal of justice as a guiding principle must be given shape in their lives.⁷ It is my belief that the forensic psychiatrist needs these two characteristic qualities if he wants to continue practising his profession.

⁵ T.I. Oei, *Feit en fictie* (Fact and Fiction), Katholieke Universiteit Brabant, Gouda Quint, Arnhem, 1995.

⁶ Moreover, the differences between the emoluments of the forensic psychiatrist and his colleagues in free practice are reason enough to suppose that a proportion of idealism is necessary in any case. Within the IGZ (Dutch Healthcare Inspectorate), an informal list is used of (forensic) psychiatrists who, on average, charge higher rates than others. These psychiatrists are employed as little as possible or not at all.

⁷ In the view of Isaiah Berlin, Don Quixote could be the embodiment of monism and Sancho Panza of pluralism. About the notions of monism/pluralism, cf. T.I. Oei, Isaiah Berlin, een man uit duizenden (Isaiah Berlin, one man in a thousand), in: *Persoonlijke snippers* (Personal snippets), WLP, Nijmegen, 2011; and also Henry Hardy (ed.), *Isaiah Berlin, Concepts and Categories*, Princeton, New Jersey, 1978, xviii-xx, pp. 150, 152-153; Michael Ignatieff, *A Life - Isaiah Berlin*, Chatto & Windus, London, 1998, pp. 188, 227, 229, 245, 283, 285-286.

2 Methodology: Three elements of common sense thinking

Today I will restrict myself to current affairs that have occupied me in recent years and have formed my way of thinking. Sometimes inspiration was brought to me by contemporary events, sometimes things were brought home to me so forcefully that my existence seemed to depend on it. It was a period in which I felt able to communicate with others and also to learn from them: there was mutual understanding! The digital world is such an effective way of communication. But there are also drawbacks, as we will see later. Here I will restrict myself to three, what I feel to be, interrelated subjects which have both realistic and idealistic aspects:

1. The question of whether cause and effect are in fact more closely related than is sometimes thought. I will try to illustrate this by means of the *culpa in causa* principle, where it is important that notions like intent and the causes of criminal behaviour are judged and applied within their context.
2. The question of whether humanity is an ancillary human characteristic rather than an essential one. This is important because the concept of humanity has many aspects: 1. People's conduct; 2. People's actions characterized by perception and sympathy; 3. The way people use possibilities for action with reserve and empathy, avoiding suffering to others as much as possible; 4. The patience and forbearance that may be expected of people.
3. The question of whether violation of a norm by someone in power may also have a psychological/psychiatric reason. This question will be further discussed on the basis of a topical case of abuse of power.

I will go into a separate discussion of these questions after I have related the concept of simplicity (transparency of reality) to the feeling of power (the feeling of the ability to exercise power) in which the unconscious often plays a role. This is necessary to determine whether my hypothesis that simplicity, power and the unconscious are related has a realistic basis. I think this is shown by an experiment by Eisenegger, in which it is demonstrated that it is not a supposed substance (testosterone) that leads to a manner of action (namely aggression), but the belief or conviction that such an effect can take place at all.

But first I will further discuss my concepts of simplicity and (the feeling of) power.

2.1 Simplicity and the feeling of power

I raise the question of whether simplicity of presentation and manifestation is or should be the source of the feeling of power. Simplicity is an important criterion in the assessment of cases in which authenticity, honesty, and transparency, rather than underhand dealings, backroom politics, and secret transactions are at play. It can show how the unconscious plays a part in all human behaviour. I define the unconscious as the mechanism that locks away all experiences that shame, humiliate, and accuse us too much. This takes place in a sort of vault in our mind in which all those disruptive experiences are stored and neutralised by repression and isolation. There arises a quasi-serene peacefulness in the person who has that kind of experiences. If the person with such a vault goes through a period of ill health (for instance, on account of ego weakness), the safety measures around that vault may no longer be adequate. This person will experience complaints of a physical, psychological, or psychosomatic nature.

Having the feeling of being in control of your own situation, in other words, experiencing power, is a human security-giving experience. It starts already at birth. A baby that is born without the help of a doctor or midwife, from a healthy mother, awards a sensation of power to both the mother and the child.⁸ Self-achievement is a very special accomplishment, the significance of which may stay with a person for the rest of his life. It reinforces a person's own motivation and his sense of being and belonging. It signifies an upgrading of the self-

---

⁸ Many reasons can be given for this. The health of the pregnant woman, but also the health of the woman in actual childbirth, is essential for the feeling of health and security in the baby. Cf.: This remark was posted on Twitter by Beth Bryson: South Asian Emotion: The Effects of Prenatal Stress on Fetal ...: Here is a list designed by Dr. Calvin Hobel, d... <http://bit.ly/gMrS4z> [...] 'Infants of mothers who were stressed and/or anxious during pregnancy are also more likely to show behavioral inhibition (e.g. preferring familiar faces, places and toys over anything new), more likely to be shy and are usually less social. As adults, babies who experience[d] stress in utero are more likely to experience chronic health issues such as heart disease, high blood pressure, and diabetes. So what is the connection between the mother's anxious disposition and fetal stress? Most research points to the effects of cortisol (the stress hormone) and adrenaline. High levels of these hormones are found in anxious or stressed mothers and then are transferred to the fetus, causing it to develop with a stress baseline that is higher than fetuses of less anxious mothers. In addition, researchers at the University of California at Irvine and at UCLA have identified that stressful situations occurring during the first trimester are most crucial in determining early labor. Stressors at this stage trigger an early rise of corticotropin-releasing hormone (CRH), which regulates the duration of pregnancy and fetal maturation. An increase of CRH in the first trimester can trigger an early delivery. While they are still working on understanding the exact causal relationship, what they do know is that if you are a generally anxious woman, your chances for early delivery and having an infant with the abovementioned temperament and risk factors is much higher.'

awareness and thus transmits a kind of conviction of attainability: to the environment and the social contacts.

2.2 It is not what one thinks

The same impact of simplicity and of presentation that can convincingly work on the feeling of power can be observed in an experiment that I want to mention briefly. In Switzerland, Christoph Eisenegger conducted an experiment with 120 women whom he divided into two groups.⁹ One group was given testosterone, the other group received a placebo. The expectation that testosterone would provoke macho behaviour and anti-social actions was not borne out by this experiment. The women treated with testosterone were, if anything, more social and generous than the women in the placebo group. It was also interesting that those who thought that they had been given testosterone behaved more anti-socially than those who were convinced that they had had a placebo. Moreover, 80% believed that testosterone makes a person anti-social. Therefore, the conclusion was justified that it is the myth of testosterone that makes aggressive, not the substance itself. Why no male test subjects? That was because, for women, it is known how long administered testosterone remains in the body. Eisenegger himself thinks that the results would be the same in the case of men.

In the above experiment, the hypothesis that testosterone stimulates anti-social behaviour was not found to be true. It was obviously a matter of the belief in or the attribution to the alleged aggressive effect of testosterone that determined the subjects' behaviour, but not the substance itself. In other words: if you are convinced of something, believe in something, if you have, as it were, made the decision to realize such a conviction or belief, then it will be brought about. You need no other substance (of whatever chemical, physical or human nature) but your own conviction.

Therefore, the expected effect of a substance and the belief that the substance will work (to attribute power to such a substance) does not lead to the desired or hoped-for power of the substance. What does prove to work is the *supposed effect* of the substance.

---

⁹ C. Eisenegger, M. Naef, R. Snozzi, M. Heinrichs & E. Fehr, 'Prejudice and truth about the effect of testosterone on human bargaining behavior', *Nature* 463, pp. 356-359 (21 January 2010); Published online on 8 December 2009 at <<http://www.nature.com/nature/journal/v463/n7279/nfvpdf/nature08711.pdf>>.

In the next three vignettes, based partly on current events and partly on reactions of friendly colleagues, I will try to determine whether simplicity (transparency of reality), the sense of omnipotence (the feeling of being able to control everything), and the unconscious have one thing in common, namely, the belief in common-sense thinking. This is the kind of thinking that, in principle, is practised by every healthy person, in order to arrive in an acceptable way at the answer to the question of the how and why of things. Common-sense thinking (for instance, the *expectation* that testosterone is responsible for aggressive behaviour) is unrelated to the substance in question (for instance, testosterone). This is demonstrated by Eisenegger's experiment. It is not necessarily the use of testosterone that makes people aggressive, but the *supposition* (common-sense thinking) that testosterone causes aggressive behaviour.

I will now start on my first question, namely, the question of whether cause and effect are in fact more closely related than is commonly thought. I will do this by examining the *culpa in causa* principle.

3

Has the culpa in causa principle had its day?

3.1 Addiction and *culpa in causa*

In the last few years, there has hardly been any discussion on whether addiction is a disease. According to DSM-IV, it is an Axis I diagnosis and there are strong indications that addiction is a brain disease. Brain scans and epidemiological research abundantly show that, as a result of (mostly chronic) abuse of alcohol (that is, the equivalent of more than three glasses of wine a day), brain cell changes or reductions occur on a frontal and sub-frontal level.

The use of the word addiction is not unequivocal. The word addiction is used to refer to any feeling of dependence on a given substance (nicotine, alcohol, cocaine, etc.), that has to do with a certain behavioural repertoire (use of the internet, TV, sports, etc.) or that has to do with a certain specific behavioural attitude that is not acceptable under the law or that is socially frowned upon (masturbation, frequenting prostitutes, stalking, etc.).

Addiction is more than *dependence* and is different from a simple *craving* (an extreme need for the addictive substance, especially when kicking the habit). In fact the term addiction introduces a kind of *Trojan horse*: it obscures the discussion, at least as long as it is not made clear what is meant by it. The notion of addiction must always be defined in each case, or at least described, in such a way that it can be applied in the context of the story or the relevant argumentation.

If an addiction, as a symptom of a brain disease, causes or triggers serious, (non-) chronic, that is, (non-)repetitive delinquency, involving long terms of imprisonment, the *culpa in causa* principle is often used. This is the case if the court assumes that the defendant could have, and therefore should have, known that the use of the substance in question (alcohol, etc.) leads to a reduction of alertness in behaviour and action (for example, in common sense thinking). This leads to the conclusion that the defendant could have made a decision for himself (i.e., had the power to do so), and that he could have acted in accordance with this knowledge. So, if the defendant abuses a substance and, as a result, reaches a state of mind (for instance, psychosis) which leads to a criminal offence, then he is deemed guilty of the consequences of the state of mind brought about by the use of the substance. This is called the *culpa in causa* principle.

3.2 Further research into *culpa in causa*

1. If the court finds *culpa in causa*, it is usually appropriately. In such a case, the defendant could have known, could have realized, and could freely have decided about the use of the (addictive) substance in question. He was responsible.
2. If, however, the defendant has a serious addiction which has been going on for many years, in other words, if a chronic disease has developed in which cerebral changes and neuropathological phenomena can be demonstrated, it is frequently impossible for the expert and the court to determine a clear primary cause-and-effect relationship. In such circumstances, long-standing cognitive changes (loss of memory, impression disorders), emotional changes (increased irritability, mood swings, increased tendency to cry or laugh), and behavioural changes (claiming, clinging behaviour, aggressive and depressive fits) determine the psycho-pathology of the defendant and the behavioural choices he makes (including substance abuse).

In such a situation, it is not easy, perhaps even impossible, to determine a separate personality problem in a narrower sense. The two psycho-pathologies, disorder and addiction disease, melt into each other, as it were, so it is very difficult for the court to apply *culpa in causa*. After all, from a behavioural point of view, the 100% control over choices is not or is no longer present in such a pathological process. Given the seriousness of the addiction disease, absence of criminal responsibility has been present for a long period of time.

3. But also the cause of chronic abuse of an addictive substance may sometimes be explained on the basis of serious personality problems or other disorders that have been present for a longer period of time. There are two possibilities and I will give clinical examples of both.
  - A. The nature and seriousness of the disorder (for instance, schizophrenia) can be diagnosed in such a way that the addiction problems derive from it: the patient may be convinced that taking drugs will lend him prophetic powers. This does not constitute *culpa in causa*.
  - B. If there is a serious borderline personality disorder or there are serious narcissistic problems leading to substance abuse (the tendency to use substances can be a symptom of a borderline disorder), then the cause

of the criminal acts may be found in this disorder. This does not constitute *culpa in causa* either.

4. The cause of addiction behaviour may also be of a biological nature. It is clear that genetic and family factors play a role in addiction. Children of alcoholics are more likely to become alcoholics than children of non-alcoholics.

Therefore it is obvious that further legal and behavioural research should be done into the concept of *culpa in causa*. Its results will be important for the legal process, and possibly also for the behavioural expert, as regards aspects such as reporting, care, and the way defendants are treated in court, also with a view to the modern ideas concerning addiction and brain disease.

In the symposium about the influence of SSRIs (anti-depressants) on (potentially aggressive) behaviour, held during the spring congress of the Dutch Association of Psychiatry on 31 March 2011¹⁰ (during which A. Loonen and R.C. Brouwer gave clear and thorough expositions), it appeared that the lawyer (Mr. A.H. Wijnberg) in general and the courts in particular are on principle not interested in the diagnosis, or the cause of a disorder, but only in the question of whether there was a disorder at the time of the offence. It is a legal condition, as appears from the case law, that the causal relationship between the disorder and offence committed must be proved. In other words, the disorder must have an impact on the offence.

It is therefore the consequences of a disorder and not the cause or causes of a disorder that the court is interested in. It is established case law that the courts will go on using the *culpa in causa* principle if the wilful abuse of a substance (alcohol or any other chemical) gave rise to an offence.

3.3 The Tolbert case

In the case which came to be called the 'Tolbert case', Avi C. brutally took the lives of his girlfriend's two children (4 and 2 years old) in August 2005, shortly after he had tried to kill the mother. C. was in a psychosis induced by drug abuse. The Arnhem Court of Appeal has recently pronounced final and binding judgment after this case had been remitted by the Supreme Court. In this case,

¹⁰ Published in: A.J.M. Loonen, A.H. Wijnberg, R.C. Brouwers & T.I. Oei, Causaliteitsbeoordeling van delicten bij SSRI-gebruik (Causality assessments of offences involving SSRI use), *Tijdschrift voor Psychiatrie (Journal of Psychiatry)* 53 (2011) Suppl. 1, p. S20.

two matters, that must be clearly distinguished, play an important part. On the one hand, there is the question of intent, which is part of the first question of Article 350 of the Code of Criminal Procedure (Has it been proved that the defendant committed the offence?) On the other hand, the various Courts dealing with the case constantly paid much attention to the punishability of the offender, the third question of Article 350 of the Code of Criminal Procedure. This and other judgments clearly show the distinction between these questions, but also their connection. The heart of the matter is how to deal with suspects who commit a punishable offence under the influence of self-induced psychosis or any other disorder.

In the Tolbert case,¹¹ the Supreme Court argued that the fact that the defendant had himself to blame for getting into a psychotic condition may also be of importance to answer the question of whether he could be held criminally responsible for his actions. In principle, the court will not assume criminal liability on the basis of Article 39 of the Penal Code ('A person who commits an offence for which he cannot be held responsible by reason of mental defect or mental disease is not criminally liable'¹²), unless the defendant himself culpably and voluntarily caused a state of mind to arise that would otherwise have excluded his criminal liability.

Avi C.'s counsel alternatively argued that the defendant should be acquitted on all counts, because the autonomous addiction disease of the defendant was so serious that it could not be argued that he had taken amphetamines voluntarily. Counsel also stated that it was not to be expected that the defendant would become psychotically unsettled and that he would fall prey to aggressive impulses. In short, counsel argued that none of the acts could be imputed to the defendant. The court can ask behavioural experts to give information regarding the issue of absence of criminal responsibility. In the Tolbert case, the Arnhem Court of Appeal judged that the defendant was less than fully accountable for

the acts. Behavioural experts of the Pieter Baan Centre (PBC)¹³ concluded that the defendant had severely diminished responsibility. This shows once again that the judgment of criminal responsibility in cases of self-induced intoxication is ultimately up to the court. The defendant's own choice in the decision to take amphetamines did play a part, the Court argued. Avi C. knew, or should have known, about the risks involved. Avi C. had an important criminal responsibility for his actions and their consequences. The defendant's personality problems might have been related to his drug abuse, as the experts claimed, but the defendant's freedom to choose for or against taking amphetamines had not been completely impaired.

There are cases similar to this one in the case law. In that sense, the Tolbert case does not bring much news. The approach of the Arnhem Court of Appeal to the Tolbert case, for example, was already used in 1981.¹⁴ In that case, a man suspected of manslaughter was in a psychosis as a result of cocaine abuse. Both the intent to kill and the defendant's criminal responsibility were challenged by the defence. Both defences were rejected. The defendant's behaviour had been such that he was deemed to have acted with intent. The defendant was held accountable for the acts, because he was accountable for causing the psychosis to arise. The argument was that he had had or should have known the risks involved in taking cocaine.

3.4 Conclusion

On the basis of the gruesome murder case in the Groningen village of Tolbert, which received a lot of media attention, it is clear why the *culpa in causa* principle is so important. It was only four years after the crimes had been committed that the case was legally concluded. From a legal point of view, the case does not bring much news. Once more, the Supreme Court confirmed how to deal with cases in which it is true that the defendant is suffering from a defective development or a pathological mental disorder, but who himself has played an important part in causing this development or disorder. Intent can practically always be assumed. The exception is when any awareness in the defendant of the scope of his actions and their consequences is missing. The acts are imputable, because the unaccountability was caused by the defendant himself. Absence of criminal

¹¹ See T.I. Oei & E. van Nielen, De Tolbertzaak onder de loep: drugsstoornis, opzet en ontoerekenbaarheid (The Tolbert case under scrutiny: Drugs disorder, intent and absence of criminal responsibility), in: T.I. Oei, *Forensisch psychiatrische snippets* (Forensic psychiatric snippets), WLP, Nijmegen, 2011, pp. 453-461.

¹² Louise Rayar and Stafford Wadsworth (transl.), *The Dutch Penal Code*, Littleton, Colorado: F.B. Rothman, 1997, p. 73.

¹³ The *Pieter Baan Centrum* is a forensic psychiatric observation clinic in Utrecht, The Netherlands.

¹⁴ HR 9 June 1981, NJ 1983, 412.

responsibility will only be assumed if the involuntariness of the intoxication is an issue.

However, on the basis of new insights, it is possible that the *culpa in causa* principle will be reevaluated. These new insights have not been fully developed yet, and certainly more debate is needed with legal scholars and lawyers about the question of whether voluntariness is an issue and, if so, to what extent and in what situations.

For such an analysis, at least two questions must be addressed:

1. Is there or is there not involuntariness concerning self-induced intoxication, for instance, if, following an unconscious slight, the defendant tries to relieve stress of pain by using a substance? Professor Kahn recently gave an interview that opened with the motto: 'A healthy ego protects you from psychiatric disorders.'¹⁵ This is a clear psycho-analytical statement!
2. Does a serious mental problem exist that seriously hinders a person's assessment of his own functioning and his staying in touch with reality, other than through intoxication? It is a fine task for behavioural experts to give well-founded advice to the judiciary on this tricky issue.¹⁶

Unconscious processes may have important effects on substance abuse, and these processes deserve more scientific research and more attention in the discussions between behavioural experts and legal scholars/lawyers.

I now come to the discussion of my second question, namely, whether humanity is an ancillary human characteristic rather than an essential one.

---

¹⁵ Antoinnette Scheulderman, Interview with René Kahn, 'Een gezond ego beschermt je tegen psychiatrische aandoeningen' ('A healthy ego protects you from psychiatric disorders'), *Volkskrant magazine*, no. 550, 16 April 2011, pp. 10-16.

¹⁶ Courtesy of Mr Jaap van Vliet.

4

How human is humane?

4.1 Introduction

For the past three years, 18-year-old mentally handicapped Brandon has been tied to a wall in his room. The boy lives at 's Heeren Loo, an institution for the mentally challenged. The staff fear Brandon's unpredictable behaviour, which is why he is strapped in a harness on a leash.

This is reported by a staff member of 's Heeren Loo, who thinks Brandon's situation is so serious that she has decided to make her story public. A documentary was broadcast in the TV programme *Uitgesproken EO* (Outspoken EO)¹⁷ showing harrowing footage of Brandon's situation. As a result, the PvdA (the Dutch Labour Party) demanded an emergency debate in Parliament.

In 2007, 's Heeren Loo decided that Brandon had to be chained to the wall whenever he is in the presence of others. The teenager has not been outside for three years. His freedom of movement is limited to one and a half metres, the length of the rope. The boy lives in an empty, cold room with the appearance almost of an isolation unit.

In the broadcast, the boy's mother spoke of her feelings: 'My son lives like a caged animal. It hurts to see him like this.' The boy himself is shown in video footage made by his parents. One of the staff assigned to Brandon blames the institution for tunnel vision. 'Until the moment he resigns himself to the inevitable, the harness doesn't come off. Such an approach in fact shows that you've given up on a person.' She also claims to have repeatedly brought the matter to the attention of both the management at 's Heeren Loo and the Healthcare Inspectorate, without any improvement in Brandon's situation.

What do people think of the level of humanity when the government allows inhuman treatment (protracted coercion, measures that jeopardize privacy)? I use norms and values of our Judeo-Christian culture and of my parental Confucianist/Buddhist culture.¹⁸ P.C. Kuiper once said that the level of our civilisation is determined by the degree in which the weak – from an economic, psychological, existential point of view – fellow human being is supported and respected in society, analogous to the statement:

¹⁷ *EO* stands for Evangelical Broadcasting Association.

¹⁸ I will come back to this later.

‘It is said that the quality of a society is measured by its care for the underprivileged’.

Kuiper was a renowned professor of psychiatry at the University of Amsterdam between 1961 and 1985.¹⁹ Born in a strict reformed environment, he managed, among other things, by thorough psychoanalytical training and development, to alleviate the burdens of his youth which had been characterized by negative personal experiences. For many members of my generation, he was a great help, but sometimes also a voice crying in the wilderness. Not everything in people’s lives changes over the years. And especially the things that are constant, those are the things we should cherish, I feel. You have to accept what has been given to you. The hardware is indispensable, the software may change. I will compare and discuss the reactions of colleagues prompted by the television broadcast about the isolation, separation, and fixation of the mentally challenged young adolescent, Brandon.

4.2 Casuistry

4.2.1 First an outpouring of a worried, somewhat older colleague, X, in a reaction to the case of Brandon, whom he had seen on TV the day before. He speaks at length, as if he is on the analysis couch, and freely associates according to Sigmund Freud’s psychoanalytical technique.

‘All that fuss about ‘s Heeren Loo.

In 1961, when I first began in psychiatry in institution A, I was shown a corridor with isolation units that were still intact, but hardly ever used. I was told that the most difficult patients used to live there, who were only dealt with by the senior nurses. At the time, these were highly motivated people with little training and with a great deal of experience.

---

¹⁹ Pieter Cornelis (Piet) Kuiper (30 July 1919 - 9 February 2002) was a Dutch psychiatrist who had great influence on the way this profession was practised in the Netherlands between 1960 and 1980. He studied medicine and philosophy in Utrecht, where he received his MD in 1946. In 1948 he took his doctoral degree on a neurological subject. From 1952 – 1961 he was *chef de clinique* in the University Hospital of Groningen. From 1961 till 1984, he was professor of psychiatry at the (then Municipal) University of Amsterdam. He is the author of some frequently used reference books on psychiatry, which went through several reprints. His classes were delivered in a way that made deep impressions on many. At an advanced age he himself went through a serious two-year depression, about which, on recovery, he wrote a book: *Ver heen* (Far gone). This book found many readers also outside the profession. He was married to Eleonora (she passed away April 2011), a daughter of the Dutch theologian Miskotte (source: Wikipedia).

In NRC²⁰ of this weekend I read [X goes on] how many management changes there have been at ‘s Heeren Loo in the past few years. There must have been so many more on the work floor. How many well-intentioned, but inexperienced social workers will have crossed Brandon’s path in the past years? And then psychologists and psychiatrists will find that he is chronically under-attached and that he doesn’t trust anyone. No surprise there!

And then, the State Secretary who comes to view him. I think [X continues], this is shameless and unbecoming, even though she is a doctor.

For expert evaluation, we have an Inspectorate; to me, this looks too much like a visit to the zoo. In the sixties, I managed to put a stop to that sort of thing in institution A. In 1961 Goffman wrote Asylums.²¹ The central theme is freely rendered and slightly exaggerated: It is not so much the patients who are ill, but the hospital that is mental/insane. And that is what makes the patients ill.

If you have time to spare for a dissertation, I [X] can suggest a subject and it is not a lofty one at all. Just start adding up all the incidents in mental hospitals in the Netherlands, simply adding up how many social workers have been involved with those particular patients in the past five years, of what level they were, and how much experience they had. My guess is: Far too many changes and the level is far too low as regards both training and experience.

Maybe I am suffering from tunnel vision, and I [X] will gladly revise this opinion, so long as there is a proper count first.’

4.2.2 The Healthcare Inspectorate’s assessment

‘The treatment of a client with complex and exceptional psychiatric problems²² in the institution for mentally handicapped people ‘s Heeren Loo in Ermelo is being con-

---

²⁰ Dutch daily newspaper.

²¹ In 1961 Goffman wrote the book *Asylums: Essays on the Social Situation of Mental Patients and Other Inmates*, a sociological, pioneering work about the social situation of psychiatric patients. In *Asylums*, Goffman trenchantly described the hospitalization of mentally disturbed people, the so-called ‘institutionalization’ or ‘total institution’. This process teaches patients their role: a well-adapted patient is completely harmless and inconspicuous (he uses terms like infantilization and the restrictions of the lives of the patients). Goffman argues that this provokes the chronicity of serious mental disorders.

²² The Inspectorate used the same opening in its report on Jolanda Venema (Leeuwarden, 27 November 1965 - Drachten, 22 July 1999). The case of this mentally handicapped woman attracted media attention in 1988 when her parents published pictures they had made of her. The pictures showed Jolanda, naked, tied to a wall with a rope. The case received much publicity and sparked a debate about the quality of care for handicapped people.

ducted carefully and responsibly. This is the conclusion of the Healthcare Inspectorate (IGZ) on the basis of an inspection visit to the institution, this afternoon (18 January 2011).

The Inspectorate made its inspection, which was not unexpected, given the TV broadcast, because of signals in the television programme *Uitgesproken EO* about the conditions under which the patient in question is being treated and looked after. These conditions did not seem to correspond with the information known to the Inspectorate about the treatment.

In contrast to what is claimed in its press release by the television programme *Uitgesproken EO*, it is not true that the Inspectorate has had repeated reports about the treatment of this client in the past years. The only report concerning this client dates from the beginning of 2008. According to the staff member, there was no supervision of this client. As a result of this report, the Inspectorate took action and visited the institution in May 2008 in order to ascertain whether the treatment and supervision were in accordance with the conditions for responsible care. This proved to be the case. The client had two permanent supervisors, one of whom was always with the client in his room.

In complex situations such as this, an establishment must always account for the treatment in a so-called support plan. Among other things, this plan must contain arrangements made for further examination and diagnosis of the client's problems and the way in which this client can be suitably and responsibly treated. The treatment must be reviewed by external experts.

In this context, the Centre for Consultation and Expertise (CCE), among others, offers professional expertise for very complex care issues. Decisions about care must always be made multi-disciplinarily and the treatment must be periodically evaluated. It is important that these evaluations are concentrated on reducing limitations of freedom as far as possible and on finding alternatives for these limitations.

The inspection of this afternoon shows that, since the visit in 2008, the institution has always maintained the conditions for responsible care. Various internal and external experts are involved with this client, his treatment is regularly evaluated, and balanced decisions are made.

Since 2008, the client's treatment has been adapted a number of times to the current problems and the corresponding changes in the need for care. The problems of this client are currently so grave that, in spite of the efforts made by the institution to reduce limitations of freedom as far as possible, this client is now permanently limited in his freedom in the interest of his own and other people's safety.

The Inspectorate will continue to monitor the treatment of this client and will make sure that it is evaluated regularly in future, and that this treatment is aimed at reducing limitations of freedom as far as possible.'

4.2.3 Reaction by colleague Y with years of experience in the Inspectorate and who has an understanding of the managerial element

'A more scientific approach would have been more obvious: What is the problem (the patient with his destructive behaviour or the team that is overcome by fear or that works on the basis of insufficient expertise and experience and is tormented by incapacity)? Which approach was chosen and with what support was it carried out, what advice could be given? What problems do they come across, what is the reaction of the treatment team? Was sufficient knowledge obtained from similar institutions, etc. etc.

Another angle is the fact that politicians simply follow the crowd. They should be ashamed of themselves. After all, it was laid down in the Psychiatric Hospitals (Compulsory Admissions) Act that the Healthcare Inspectorate will only investigate after a measure is terminated and not at the start of compulsory treatment or when it is ongoing.'

4.2.4 Reaction by colleague X

'You quote what was stated by 's Heeren Loo and what was published by the Inspectorate.

There is an optician's commercial on TV: "Looking costs nothing". I will paraphrase that motto and say: "Lying costs nothing".

In other words, I don't believe a word of it. That boy has spent an awful lot of time alone and if he had constant one-on-one treatment, it was by people in the lowest pay scale.

I will tell you another typical, disappointing experience.

Dr. A. Poslavsky became professor of pathopsychology by special appointment for the clinical psychology programme. Because of his function as director of De Hoeve, he could offer his students a very generous work experience place. Behavioural psychology was still in its infancy then and there was a lot of experimenting going on. Of course the students brought an entirely different world into the hospital. They were present in the hospital Monday to Friday and I wished to extend their presence to Monday to Monday, 24 hours a day. Then a small ward could be run entirely by highly qualified people.

Then the prospective psychologists, who were perhaps a bit too theoretically grounded, would learn what happens at night and through the weekend and how a patient reacts when he gets a visitor or when his meal is late, to mention but a few things. But our Clinical Psychology professor did not dare ask his students to take on the responsibility of 24/7 continuous care.

And I really believe he failed to see its importance.

Even today I would do what I could to get such a small-scale initiative off the ground. Highly educational for the prospective psychologists and, I suspect, most beneficial for the patients.

Then on the couch: I am speaking of 1961/62, 50 years ago, and even when I think deeply, I can think of only four people who consciously experienced this. Many, many others have already died and I am not becoming any younger either.

Das macht dem Freud keine Freude.'

4.2.5 Reaction by psychiatrist/psychoanalyst, the late M.F. Chayes²³

'I am under the impression that you uncover an enormous chasm here between human reality, on the one hand, and on the other hand a bureaucratic virtual reality that is miles apart from the first reality, with which it has in fact lost all meaningful contact.

---

²³ He died of a heart attack on 4 May this year.

In this age in which electronic recording and filing of data prevails, this is an ever-increasing, destructive problem.'

4.3 Analysis of the reactions and the news items

The above-mentioned reactions of colleagues and the news items – for which my heartfelt thanks – are a goldmine. I think that people are much more interesting when they express their minds in all openness and freshness, than when they follow the code of conduct of secrecy, as if it were the supreme being to whom they have pledged total obedience. The recent confession of the former governor of the state of California, Arnold Schwarzenegger, to his wife that he had a 13-year-old illegitimate child, obviously came as a shock to friend and foe but it is indisputable that, in doing so, Schwarzenegger also showed that he was a man of flesh and blood and not some superhuman Hulk.²⁴ The opinions of colleagues form a kaleidoscopic image on the basis of which we can say that people always react both cognitively and emotionally to unwelcome situations. It happens in the marketplace, in our living rooms, on football pitches, in the political arena, in the Assembly of the United Nations, in short, in every place where people show their involvement regarding themes that are close to their hearts. Yet quite a few things can be gleaned from such a series of stories. It gives me an opportunity to give free rein to my ideas about how people usually associate with each other, and whether humanity is really that humane, but within the scope of the subject of this contribution.

4.3.1 Attention for people

I have said before how important personal contact is, certainly when there is a mental disorder, a mental handicap, or any other deficiency. People like attention, and when there is something wrong with them, they like personal attention even more. Nowadays, it is becoming increasingly more difficult for a nurse or a social worker to devote adequate time to the patient. It simply means visiting the patient and taking the time to listen as if the mere action were health-giving, which of course is not the case. Dedicating yourself to others, listening to them,

---

²⁴ Arnold Alois Schwarzenegger (Thal, Austria, 30 July 1947) is an Austrian-American bodybuilder, actor and politician. He was governor of the American state of California from 17 November 2003 till 3 January 2011.

simply being there, in short, taking the time²⁵ may bring so much unexpected profit. Perhaps there is now going to be a shift in the thinking of many in the way in which we stand in the world and how this relates to our environment. Mere attention can accomplish a lot, especially when the other, the patient, knows he is being heard. Colleague X's reaction suggests that fewer changes of staff and more attention from trusted persons might possibly have been beneficial. Whether there are cases in which permanent or temporary physical sedation is the right answer, as in the case of Brandon, remains an unanswered question. It probably does not really have much to do with humanity. Anyway, I definitely do not want to cast aspersions on anyone, for I know that in principle all social workers, and also governors/politicians, do their work as conscientiously and as well as they can.

4.3.2 Self-criticism and poor diagnostics

Yet, self-criticism may have a cleansing effect. When a dog is chained up too long, the Inspectorate for the Protection of Animals or the Animal Cops would not condone this either. Neither would the *Partij voor de Dieren* (the Party for the Animals).²⁶ If I were a politician, in this respect I think we need a Party for the People that looks after the handicapped, the despondent, and the socially isolated. A party for distressed people who seem no longer to be able to cope. And also for all those people who in some way (mentally, physically, existentially) need society's help and support.

In the closing years of the 1980s, Dessaur,²⁷ author and professor of criminology

---

²⁵ P. van Tongeren, *Tijd en Gezondheid* (Time and Health), in: T.I. Oei & M.S. Groenhuijsen, *Capita Selecta van de Forensische psychiatrie* (Capita Selecta of Forensic Psychiatry), Kluwer, Deventer, 2006, pp. 3-13.

²⁶ For instance, see this ANP news message: DEN HAAG (ANP) – (6 February 2011) The Party for the Animals has come into action to provide more space for the herbivores in the nature reserve Oostvaardersplassen. By opening up a larger area, the Party wants to provide more shelter and food for the animals for the winter period. According to MP Ester Ouwehand, it is due to the attitude of the coalition partners VVD and CDA, and the PVV who are tolerating this government, that the animals are restricted to too small an area. On Friday, State Secretary Henk Bleker (Agriculture) stated in a letter to parliament that he does not want to open up the extra wooded areas and pasture-land near the Oostvaardersplassen just now. 'The Gabor committee was quite clear: the big herbivores in the Oostvaardersplassen need more space and more shelter. CDA, VVD and PVV have been obstructing these measures for years, at the animals' expense', Ouwehand says.

²⁷ C. Dessaur, *De achtste scheppingsdag* (The eighth day of creation), farewell address on the occasion of her resignation as full professor of criminology at the Catholic University of Nijmegen. Gouda Quint bv, Arnhem, 1988.

at Nijmegen University identified a similarly alarming phenomenon in criminology that we psychiatrists find now, when we ask ourselves what is wrong with a person and how the situation can be dealt with/how this person can be treated. In this context, Dessaur speaks of a 'universal inflexibilization' in our culture: 'It is impossible to imagine a more static portrayal of man and his world, a conception of science that is as inflexible as the one found in contemporary criminology. On an individual level, people will try to explain the commission of punishable acts from certain clusters of causes. However, the development perspective is almost completely absent, and the biographical perspective is totally missing.'²⁸

4.3.3 Science and politics

The question of whether science, in this case medical science, can provide an answer to the need for more human attention in the care of patients seems a superfluous one. Internet treatment is on the rise: is not this a form of dehumanization?²⁹ Are not doctors who work like this going the way of 'anything you want, we will provide'? And how do we, as doctors, deal with this? Is not the purely personal contact that is so essential in the care of patients also lost in this way?

As regards scientific methods, it is often power politics that decide the question of what is right – and it is a question scientists fail to provide the answer to. In politics, the priorities are often on a different, more macro level than scientists are dealing with. But then it often appears rather pointless to want to mix politics and science. On the other hand, the day-to-day experiences of physicians and scientists demonstrate that politics expresses wishes that they cannot ignore. We only have to look at current events and we see the problems: How to deal with people's fear of poisoning or infection? The problems with the EHEC outbreak in Germany has caused enormous commotion all over Europe and beyond, and caused economic damage in the Netherlands and other exporting countries. Can't we even trust all vegetables any more? How do we handle our hygiene?

---

²⁸ C.I. Dessaur (Andreas Burnier), *De droom der rede. Het mensbeeld in de sociale wetenschappen. Een poging tot criminosofie* (The dream of reason. The portrayal of man in the social sciences. An attempt at criminosophy), Martinus Nijhoff, 's-Gravenhage, 1982, p. 181.

²⁹ In certain circumstances, Internet treatment may also be a blessing, but it has not yet been adequately tested ethically and scientifically.

Dr. Dick Houtman, professor of cultural sociology at Erasmus University Rotterdam, responded to the question of how scientists relate to political opinions: 'By far most [scientists] simply turn their backs on the social debate and devote their time to petty squabbling about methodology and statistics. Others find mixing science and politics not in the least problematic and pretend that they can justify political standpoints on the basis of scientific knowledge. The critical observer can conclude that, also in science, facts hardly matter. The evaluation of the quality of research in practice often does not depend on thoroughness, but on the structure of the method. Of course it does play a part, but quality is secondary. It is frequently a matter of how agreeable the conclusions are,' says professor Houtman.³⁰

It seems beyond dispute that the social opinions of the doctor who treats a patient – also in Brandon's case – is of utmost importance for the way patients are treated. Fortunately the messy business with prescription drugs marketed by pharmaceutical companies trying to bribe doctors with junkets is now a thing of the past.³¹ It is no longer possible for doctors to unquestioningly disseminate results that are agreeable to any firm, under penalty of the inspector's judgment. This shows that conscientious treatment in the care of patients is an invitation, but also a challenge.

4.3.4 Evaluation of policy; Common sense thinking

Informed sources tell me that, within the framework of the activities of the CPT (European Committee for the Prevention of Torture),³² investigations are going on into the way in which patients in psychiatric institutions are treated for if physical harassment or torture takes place, it cannot be tolerated. The rational application of long-term forms of separation, fixation, etc., even if this is done

in accordance with legal procedures, remains reprehensible and can hardly be tolerated.³³

4.3.5 Conclusion

We may conclude that at least three different criteria have been used:

1. Is the examination method of what is happening or has happened correct according to the current rules/laws/agreements/guidelines?
2. Is there human drama, and how do we deal with this as human beings assuming that a person has an interpretation of his duties that goes beyond merely functioning and producing as a human being. He is a human being because his existence counts and also because the value of being human goes further than correctly fulfilling given assignments. Man is lord and master of everything on this earth.³⁴ How does he discharge this duty and to what extent can he rise above his material existence?
3. Humanity must not become obscured by rules, and humanity cannot be reduced to simple rules and formalities. Unconsciously, factors like self-interest, fear of rejection, fear of punishment and self-destruction, and the wish to honour one's self-image always play a role. A fear of devaluation and humiliation is closely connected with the awareness of one's own vulnerability. The Old Testament story about the fall of Adam and Eve from paradise was the result of the desire to be everything and to determine everything, to be lord and master, not only on earth, but also in heaven. Every human being comes face to face with self-destruction if he cannot manage to realize his wish to be lord and master. Idealism, as well as a portion of realism, will turn out to be indispensable in order to be able to combine professionalism with integrity.

³⁰ D. Houtman, *Modernisering leidt tot cultureel onbehagen* (Modernization leads to cultural discomfort), *De Groene Amsterdammer*, 2011, 135, 18, pp. 23ff.

³¹ The fact that, four years ago, the number of people attending the World Congress of APA (the American Psychiatry Association) was well over 25,000 and that this number went down to just over 9,000 this year, is difficult to explain on the basis of the economic crisis alone. It was clear that the bookstands displayed virtually only dated literature. Austerity reigned supreme.

³² See also A.M. van Kalmthout & M. Leidekker, *Het Anti-Folter Comité en zijn betekenis voor de gedetineerden in psychiatrische inrichtingen* (The Anti-Torture Committee and its significance for patients in psychiatric institutions), in: T.I. Oei & M.S. Groenhuijsen, *Forensische psychiatrie en haar grensgebieden* (Forensic psychiatry and its border areas), Kluwer, Alphen a/d Rijn, 2009, pp. 755-767.

³³ Let alone legitimized. The Government must be a reliable guide, also in ethical matters.

³⁴ That man is subordinated to everything on earth is just as sustainable. Or as D. Dondorp puts it: 'Living in shame. Laboriously plodding on. From Paradise back to Earth (matter) from which he was taken.' (personal communication)

5

Power and mental health

As part of the last question, I will examine whether abuse of power may also have a mental reason. Everybody knows that power may corrupt, that people who have tasted power often cannot avoid getting intoxicated with it, even addicted to it. And furthermore, that pleasant feeling of ‘sitting pretty’ makes people lose their independence and integrity. It is like a law of nature that is embedded in the human condition. Sometimes this feeling of uniqueness/individuality, of having something that others do not have, is reinforced by mental problems: the typical picture of the human being, who, driven by lust, ambition or greed and revenge, will not accept what is necessary and in order. The call to high office often has a downside. The calling turns into a double-edged blade: it isolates such a person from his fellow beings and seduces him to irresponsible and sometimes inhumane behaviour.

5.1 Lack of examination by a behavioural expert of disturbed behaviour that may be caused by a mental disorder

5.1.1 Case

I will now go into a case that everyone will remember. It is about former president of Israel Moshe Katsav, who was sent to prison for rape. I will first discuss the case as it was reported on in the media.

Former president Israel Katsav sent to prison for rape

David Haakman, NRC Handelsblad, 22 March 2011

Former president of Israel Moshe Katsav was sentenced to seven years in prison, after he had already been found guilty in December of rape and other sexual offences. Katsav denied having twice raped a former member of his staff when he was a Cabinet Minister at the end of the 1990s. He also denied molesting or sexually intimidating two other women who worked for him when he was president of Israel between 2000 and 2007. However, a panel of three judges found Katsav guilty in December and stated that his testimony was ‘full of lies’. The court stated:

“The crime of rape destroys a person’s soul. Because of the seriousness of the offence, the punishment must be sharp and unequivocal. A person who is guilty of a crime is like any other person; he must face the consequences. No one is above the law.”

Katsav was also sentenced for obstructing the course of justice and for trying to strike a deal with the prosecution. He must pay damages to his victim. The trial, which took several years, was almost completely conducted in camera.

According to Wikipedia: In July 2006, Katsav complained to the Attorney General of Israel, Menachem Mazuz, that he was being blackmailed by one of his female employees. The investigation quickly turned against Katsav as the employee, referred to as A., alleged sexual offences. The eventual allegations asserted that Katsav had sexually harassed up to ten women, including the first woman's charge of rape. His house was raided by police on 22 August, where they seized computers and documents. There were calls for him to resign or suspend himself from the presidency. This came only days after Justice Minister Haim Ramon's resignation after a police investigation, also over alleged sexual harassment, had led to Ramon's indictment. Katsav was questioned on 23 August ('under warning') by police in connection with the accusations of sexual harassment and corruption, including A.'s rape charge.

On 7 September, after concluding the fourth investigation into the matter, and having received complaints from at least four different women (according to IBA's correspondent for police affairs), the Israel Police determined that they had enough evidence for an indictment. On that day, the Judges' Election Committee unanimously approved the appointment of Dorit Beinisch as president of the Supreme Court of Israel. Katsav refrained from attending, 'to prevent dispute'.

On 13 September, the Knesset's House Committee approved Katsav's request for a day's leave of absence so that he could refrain from attending and presiding over Beinisch's formal swearing-in ceremony, normally held in the presidential compound, now to be held in the Knesset. The Committee's chairwoman, Ruhama Avraham, did, however, advise Katsav to opt for a more lengthy leave.

Katsav was interviewed by police for the fifth time, from 10:00 a.m. till at least 7:00 p.m. Police confirmed that seven women had by then testified against Katsav, and that the allegations now also included 'breach of trust, fraud, and involvement in illegal wiretapping'. Speaking on the case for the first time, on 18 September, Israel's Attorney General, Menachem Mazuz, stated in an interview that the likelihood of Katsav's claim that he had been made the victim of a plot was 'fairly slim,' given the 'long line of women who complained against him.' By 21 September, the number of women accusing Katsav of sexual assault had risen to eight.

On 15 October 2006, police recommended pursuing rape and sexual harassment charges against Katsav. Complaints by five of the women would not be pursued because the statute of limitations had run out. Katsav was advised on 29 October by Israel's attorney general, Menachem Mazuz, to step down from his presidential duties and suspend himself as long as the possibility of his indictment remained under consideration. Katsav, who continued to deny the allegations, had announced, via his lawyers, that if indicted he would resign.

On 23 January 2007 Attorney-General Mazuz announced that he would consider charging Katsav with rape, sexual harassment, breach of trust, obstruction of justice, harassment of a witness and fraud. The president is immune from prosecution while in office, and could only be tried after the end of his term in August 2007 or after his resignation. The final decision on indictment would be made after a hearing where Katsav could present his case. Katsav had declined to resign as president, but had a three-month leave of absence approved by the Knesset on 25 January. Knesset Speaker Dalia Itzik had assumed the office of president in the interim in a 'caretaker' capacity.

On 7 March 2007, Katsav survived an attempt to impeach him by the Knesset House Committee. His seven-year term was scheduled to run out constitutionally on 15 July 2007. However, in accordance with a plea agreement, he resigned effective 1 July 2007. Katsav thus became the second President in a row to resign due to legal problems, after Ezer Weizman in 2000. Shimon Peres was elected to succeed Katsav on 13 June 2007.

5.1.2 Analysis

Such an incident rightly comes as a shock to friend and foe. He who was once the highest-ranking official in a reputable constitutional state must bow to the laws of that state. This serves as an example to many other states, where injustices are committed by officials in the execution of their duties, as politicians or civil servants, or in the private sector as supervisors or as colleagues. To put it briefly: every citizen must keep to 'justice and duty'. The lesson of this fact is also that a person can never put aside his responsibility, not in a moral sense, and neither as regards his rights and obligations as a citizen. Denying facts, or a confession and subsequent denial, does not exempt the court from prosecuting an official and imposing punishment, as soon as sufficient evidence has been provided and criminal liability can be established.

The question remains, however, how things got so far, to what extent people remain responsible for their actions, and for how long. This last question turns on what law and justice say about the matter. After all, different states have different policies as regards time limits. However, this does not alter the fact that the moral pressure of society and the sense of responsibility can remain intact for a lifetime.

It is remarkable that no examination by a behavioural expert is mentioned in the above-mentioned case. After all, it is quite possible that the defendant is/was suffering of some mental problem. To what extent could such a disorder have caused his criminal behaviour? The trial was held in camera. That does not exactly enhance the confidence people have in the legal process. Was something special going on, because a former president of the state was involved, or a well-known politician or person of authority, whose authority and integrity had wrongly been accepted? In the Netherlands, there are also situations where cases are heard in camera, for example, if very young or other highly vulnerable defendants are concerned. At the very least, the case of Moshe Katsav suggests that he was in a mentally vulnerable situation. Can we assume that this was connected with his former high position, and also his advanced age, presuming that he was indeed suffering from a mental disorder?

5.1.3 Need for psychiatric examination

This urgent question remains, and in my opinion, if no mental examination was done, there is still a need to examine such a defendant. Another reason for a psychiatric examination appears to me to be the fact that, initially, the former president had denied the allegations, then took leave of absence, then later accepted a deal which made it clear to the outsider that the defendant was not blameless. After all, he confessed to sexual intimidation, but the Public Prosecutor would not start proceedings for assault and rape. Furthermore he had to pay damages to his victims and resign the presidency without delay (which cost him a generous pension scheme). In addition, he was given a suspended sentence, by no means an insignificant humiliation for the defendant. Nine months later, he wanted to undo the deal made with the Justice Department. Obviously he had been able to store the knowledge that he was guilty in the secure vault of the unconscious: suddenly he was convinced that he was innocent. Possibly there were also pragmatic reasons: he may have thought that he could get off scot-free, or that he could strike a better deal. About a year later, the Justice Department

wanted to prosecute after all. On 30 December 2010, he was found guilty of rape and of obstructing the course of justice.

The type of offences that led to Katsav's downfall are often committed as a result of emotional and mental problems. Our experience shows that not feeling well, being under high mental pressure, being on the verge of a burnout, having experienced serious frustration, in short mental problems, undermine a person's mental resilience. The inadequate security of the vault in our unconscious that I mentioned before may then be the direct cause of the problem. It follows that, certainly in this kind of case, an examination by a behavioural expert should always be considered.

6 Final considerations

The role of the unconscious is of great importance and is almost a standard part of the forensic psychiatrist's workaday life. The unconscious is an instance that helps us, both in a comforting and in a confrontational sense. We are aware of this in our slips of the pen, slips of the tongue, our dreams, and our unexpected actions and impulsive tendencies.³⁵ Where *culpa in causa* is concerned, the mood of the moment, the unconscious wish to have power, and substance dependency play a significant part. That *culpa in causa* is often used by the court to determine intent is of importance to the behavioural expert. He sometimes has to make clear why the substance used may not be the cause of the criminal behaviour in question, but that rather a behavioural problem of a mental nature may be the root of the problem.

In the case of a harrowing concurrence of circumstances, as in Brandon's case, in which the individual's rights are compromised, the ego, under the influence of the unconscious, will always try to translate the emotions involved into providing a simple structure as well as rules. To a certain extent (power is restricted, but also restrictive), this may be a solution to the problem. Ultimately, the important thing is to promote humanity – in all its reasonableness and gentleness – in the communication between people and in the treatment of individuals, an existential ideal that is a precondition for humanity rather than a foundation on which it is built.

As regards simplicity, a sense of power and the unconscious, realism and idealism also play an important role in the context of the Katsav case: the hoped-for (idealized) moral inviolability of the Head of State which, in practice, is in conflict with the reality of man's moral³⁶ and mental deficiency.

---

³⁵ Psychoanalysts usually call these 'enactments' and acting out behaviour.

³⁶ The moral level of some people in high places deserves attention because it reveals shockingly outdated views. See: Pim van den Dool, NRC.NL, 20 May 2011: 'Friar member of paedophile association for years'. A Salesian friar had been a member of the paedophile association 'Martijn' for years. Moreover, until recently, this friar was a board member of this association and in the past few years, he was convicted twice. The Dutch Salesian father superior, Herman Spronck, was fully aware of these facts and, according to RTL News, for years turned a blind eye. The father superior also said to the news service 'not to repudiate sex with minors out of hand'.

7

A few words in conclusion and thanks

My interest in psychiatry started at a very early age. I found it eye-opening, as oppressive as it was fascinating, when, as an eleven-year-old, I was allowed to watch a stage adaptation of Charlotte Brontë's classic novel *Jane Eyre*, on a black and white TV. The play fascinated me no end, as the love of people could obviously, as far as I could see, go together with the awareness that madness may be around the corner. The mad wife of the main character (played by Rob de Vries) had the nerve to reveal her lunacy in the night by means of the stereotypical staccato laughter while, a few doors further down the corridor, the lord of the manor could hardly resist his love for the governess. I regularly had to think of this play when, a few years later, I was able to purchase some paperbacks (about psychology, psychiatry, history and philosophy) in a local Amsterdam bookshop; I remember it well, at f. 1. 25 a title. My mother gave me permission every time. I never got any pocket money, but when I needed something, all I needed to do was ask for it. All my life, I have never had any problems in the relation between scarcity and goods. For years, I have been able to do my work without ever seeing a penny of what I earned. I went into psychoanalysis and had to make ends meet,³⁷ always with a cheerful heart, as if I were a Buddhist. In the meantime, I had outgrown the Confucianist/Buddhist family background (like striving for harmony, being patient), and had embraced the Jewish/Christian cultural precepts. It taught me a lot, especially that not saying something does not mean you are lying. I think it has to do with my Asian/Chinese background. Research appears to confirm that Asians deal less easily with dishonesty and fuss and bother. Why, you may well ask. It is a question to which I have no answer. It may be genetically determined, but it may also have something to do with a different form of attribution.³⁸ Among Asians, social awareness is slightly better-oiled, if I may be allowed to use the term, than among other cultures.

Now that I am stepping down, which I do with confidence, I look back for a moment on what I have done in the past few years, in reaction to and in preparation for this event. This is how things go when one prepares for the approaching farewell. A farewell to a position I gave my best to, even long before the appoint-

---

³⁷ See T.I. Oei, *Persoonlijke snippets* (Personal snippets), WLP, Nijmegen, 2011.

³⁸ See Michael Harris Bond (ed.), *The Psychology of the Chinese People*, Oxford University Press, Hong Kong, 1986/1990, pp. 231ff.

ment was there.³⁹ In my early years, as a medical student at the University of Amsterdam, I attended with enormous pleasure the Tuesday night lectures on philosophical anthropology by professor H.M.J. Oldewelt. I also frequently attended the PhD ceremonies and orations of friends and members of my debating society. Without realizing it, I must have felt that an academic career was on the horizon, even though I trod many paths before this became reality.

In the past two years, I have sent weekly, sometimes monthly articles to colleagues, friends, and members of my family. They all dealt with my thoughts and ideas about how to handle simplicity, power, and the unconscious. This combination of factors remains the daily challenge for the committed psychoanalyst. For instance, as I am writing these lines, there is news of the arrest of Dominique Strauss-Kahn, director-general of the International Monetary Fund, on a New York airport, on suspicion of assault and attempted rape.⁴⁰ Leaving aside the question of whether the defendant will turn out to be guilty, I come back to the trio of simplicity, power, and the unconscious. Power may corrupt and, if this happens, it may also reduce extraordinary or highly-placed people to simple suspects. That these three factors are interrelated seems to go without saying. I have always been very outspoken about the fact that we, whoever we are, are capable of committing any offence.

To shape these articles, I have had the support of colleagues and friends, among others contemporaries of the debating society PLATO (*Perpetuum Levi Amicitiae Toga Obvolvitur*: “we don the cloak of eternal friendship”) of the former R.C. students’ association *Sanctus Thomas Aquinas (Amstelodamensis)*, among whom G. Limburg, L. Ramackers, G. Verdurmen, and many other friends in this debating society. Every year, we have our reunion and it is always a pleasure meeting these contemporaries and debating partners again.

I received support and understanding from all the postdocs and doctoral students I have met and coached in the past 18 years. Also from the members of the Tilburg think tank group, consisting of postdocs, doctoral students, colleagues,

psychiatrists and psychologists, lawyers, researchers, policy makers, former politicians, students, former forensic patients.

I also mention patients and former patients, who taught me a lot, and some of whom regularly inform me about their ups and downs. I especially mention the colleagues of the Dutch Psychoanalytical Association, with whom I cooperate in psychoanalytical training, with former colleagues of the boards of the Dutch Association for Psychotherapy and the Psychotherapy Professorship Foundation, and with the colleagues of the Dutch Association of Psychiatry, at first in the Board of the Psychiatry and Law section, later as a coordinator of the Psychiatry and Law Platform.

I also want to mention the positive cooperation with the colleagues of the Supervisory Board and the Board of Directors of the Forensic Psychiatric Centre (FPC) Oldenkotte, with the managements of psychiatric hospitals all over the country, most especially the Dr. Henri van der Hoeven Hospital where I was duty doctor for more than 25 years, FPC de Kijvelanden, the Pompe Foundation, FPC Rooyse Wissel, and FPC dr. S. van Mesdag, with whose staff I have had the pleasure to have friendly and scholarly cooperation.

The twenty years that I worked for the Ministry of Justice, three of which in the Dr. S. van Mesdag Clinic and the last seventeen years in the Netherlands Forensic Institute for Psychiatry and Psychology (and its predecessors, the national Forensic Psychiatric Service and the Pieter Baan Centre) have formed me, both as a forensic psychotherapist and as a reporter, and have made me more conscious of the relationship between the behavioural expert and the court. In March of this year, I was privileged to celebrate my fortieth anniversary as a physician in a gathering of the Criminal Law department of *Tilburg University*.

I want to express my thanks to the Board of the Koningsheide Foundation in Arnhem who established the endowed chair of Forensic Psychiatry in Tilburg in 1993, and who will continue to support this chair also after my retirement.

Finally my thanks to *Tilburg University*, *Tilburg Law School*, the Department of *Criminal Law* under the stimulating leadership of Professor Tijs Kooijmans, and especially to Professor Marc S. Groenhuijsen for granting me the freedom to work and for the support in my projects.

³⁹ I referred to this in one of my articles about saying farewell. See T.I. Oei, *Persoonlijke snippers* (Personal snippets), WLP, Nijmegen 2011.

⁴⁰ On Saturday 14 May 2011, Strauss-Kahn was arrested on board an Air France plane on John F. Kennedy International Airport, after a hotel chambermaid had accused him of assaulting her in his hotel room and forcing her to oral sex.

Dear Marc, I end my farewell address with some personal words for you, as my appointment in 1993 was realized on the positive advice of the selection committee that you chaired.⁴¹ Words cannot fully express your confidence in me, your cooperation in all those years, right from my first appointment at this University. The way in which you continuously display legal expertise and scientific mastery is unparalleled in the Netherlands. It would not do you justice if I were to attribute this to your wonderful organizational talents only. You are worth more than that, as a man and as a colleague. Sometimes we are hardly aware of the fact what wonderful people we have around us. Unhesitatingly I call you my friend and kindred soul.⁴²

Thank you.

* The text of this farewell address was finished on 6 June 2011.

---

⁴¹ You were then dean of the Faculty of Law.

⁴² I find myself fortunate to belong to the 12% who find their boss brilliant. One in eight finds their boss 'brilliant'. They really exist, workers who find their bosses brilliant. But two thirds of the Dutch workforce have a different opinion. They find themselves better suited for their boss's position, than the boss himself.' This appears from a recent poll of *Monsterboard.nl* held among visitors to this site. In the United Kingdom, the boss gets even worse marks. There 71% think they can do a better job than their boss. And 41% even think the boss's abilities 'completely inadequate'. Staff want responsibility. Warren Hammond, managing director of Monsterboard in the Netherlands, even manages to give a nice twist to the results of his poll. He says that the positive aspect of the poll is 'that staff clearly believe that they are capable enough to assume more responsibility'. Should the boss allow this, he can use the time that becomes available to make the company grow, to look for ways to make the firm more competitive. Is the boss OK, or simply brilliant? In Holland 37% of the respondents think their boss is OK, but still think they could perform better than their boss. Worldwide 34% has the same opinion. 24% of the Dutch respondents say that they are confident that their boss is capable and that they could not perform better. That is slightly more than the average of all countries together (19%). 12% call their boss even brilliant, which makes the Dutch percentage lower than the average score for the other countries (15%). Only in the UK, the bosses have a lower score of less than 11%.

De rol van het onbewuste in de forensische psychiatrie

Karel Oei

Rede, ten dele uitgesproken op 9 september 2011, bij gelegenheid van het afscheid door T.I. (Karel) Oei als Bijzonder Hoogleraar Forensische Psychiatrie aan Tilburg University

---

Prof. Dr. Karel Oei is bijzonder hoogleraar forensische psychiatrie aan Tilburg University. Zijn onderwijs en onderzoek omvat de algemene psychiatrie ten behoeve van de (straf)rechtspleging.

De rol van het onbewuste in de forensische psychiatrie

I Inleiding en probleemstelling: droom, idealisme en realisme

Mijnheer de Rector Magnificus,

Mijnheer de Decaan van *Tilburg Law School*,

Zeer gewaardeerde toehoorders,

‘Mijn droom is, dat ik een klein beetje wind in de zeilen mag zijn tijdens de reis van de ander, zodat ook hij of zij op drift komt en in beweging gaat komen. Onderweg zullen zij hun eigen kompas in gaan stellen en een uitgestippelde koers gaan varen.’ Aldus de droom van een gewezen tbs-gestelde, een mens die ik zoals alle mensen hoog acht en zeer respecteer. In de nadagen dat ik werkzaam was in de Dr. S. van Mesdagkliniek eind jaren tachtig, gold de regel nog dat patiënten of bewoners hun dromen mochten vertellen aan de psychoanalyticus. Dit gebeurde in de materiële en psychisch veilige analytische ruimte van de behandelkamer, waar zij over hun dagelijkse beslommingen konden vertellen en hun gevoelens en gedachten associatief de vrije loop konden laten.

In deze afscheidstoespraak wil ik ingaan op de onbewuste wensen en verlangens van mensen die al of niet door de forensisch psychiater en psychoanalyticus¹ worden behandeld, of bejegend, dan wel met wie hij in de dagelijkse gang der dingen te maken heeft.² De psychoanalyticus is een filosofisch ingestelde gedragsdeskundige, die al zijn ervaringen en wederwaardigheden weet te

¹ In deze tekst bedoel ik met de term psychoanalyticus ook de forensisch psychiater.

² Interessant is de groeiende belangstelling voor het onbewuste, de essentie van Freuds ontdekkingen ruim een eeuw geleden. Het boek ‘Het slimme onbewuste’ van Ap Dijksterhuis (Uitgeverij Bert Bakker, Amsterdam, 2007) getuigt van een opmerkelijke ‘opleving’ van Freuds ontdekking van het onbewuste. ‘Zijn (Freuds, to) algemeen theoretische werk (over het onbewuste, to) is echter zo gek nog niet,’ aldus Dijksterhuis. (ibid. p. 35) Overigens vecht de auteur het principe aan van het verdringingsproces. (ibid. p. 36) Vergelijk S. Freud, ‘Verdrängung’ G.W. X, p. 250 e.v. Het verdringen kan, in de zin van Freud - (verschillende fasen van verdringing: Urverdrängung, Verdrängung sec of Nachdrängen, en het optreden van symptomen, dromen, parapraxes etc.), - niet bewust (dus door het experiment) worden opgewekt of uitgelokt dan wel aangezet. ‘Der Mechanismus einer Verdrängung wird uns nur zugänglich, wenn wir aus den Erfolgen der Verdrängung auf ihn zurückschliessen.’ (‘Het mechanisme van de verdringing is voor ons slechts toegankelijk, wanneer we vanuit de gevolgen (bijvoorbeeld verlamming, afonie en dergelijke, to) ervan op de weg terug op haar stuiten.’ – Dit kan door psychoanalyse of zelfanalyse, to) (ibid. p. 256). Verdringen maakt zoals alle afweermechanismen deel uit van het arsenaal van ‘onbewuste hulpmiddelen’. Toch maakt Freud zelf enig verschil tussen verdringing en andere afweermechanismen zoals Anna Freud die heeft beschreven. Hij meent in ‘Analysis Terminable and Interminable’(1937), G.W., XVI, 81: ‘(...) Nevertheless, repression is something quite peculiar and is more sharply differentiated from the other mechanisms than they are from each other’. Men kan zich evenwel ook indenken dat afweermechanismen (posthoc) verklaringen zijn van onbewuste processen.

plaatsen in een context van waarden en normen, waarmee ieder mens werkt en wordt geconfronteerd. Die normen en waarden hangen samen met gewoonten, gebruiken, zeden en verplichtingen van mensen jegens elkaar dan wel zichzelf. Ze leiden hun leven in het licht van de geboden en verboden uit hun omgeving, hun jeugd, hun familie, hun werksituatie, hun collega's en vrienden. Zij worden er dagelijks aan herinnerd, dat zij de lading van al die ervaringen uit het verleden, nog steeds in hun ledematen in meer of mindere mate voelen drukken, met in het bijzonder in hun ziel. Het leven wordt immers gevoerd op basis van eigenschappen die behalve genetisch, vooral door omgevingsindrukken, als opvoedingsregels, sociale afspraken en maatschappelijke voorwaarden zijn genormeerd.

Het onbewuste speelt daarin een rol van betekenis. Niet alleen omdat wij gedreven worden door emoties en gevoelens als angst, schuld, schaamte en verlangen, maar ook door zaken als wellust, eerbij, wraakzucht, hebzucht. Daarnaast worden wij in het leven en in ons denken gemotiveerd door belangen als overlevingsdrift (de wil om voort te leven), geldingsdrang (de wil er te zijn), zelfbehoud (de wil om te bestaan) en niet ten laatste, de affecten die bepaald worden door het hart.³ Ik heb het hier niet over de voorwaarden voor dergelijke emoties en affecten, zoals de concentratie van testosteron of andere biochemische en neurobiologische, voorwaardenscheppende levensbestanddelen, al is onderzoek daarnaar van groot belang. Ik bedoel met het onbewuste al datgene wat we niet goed in ons bewustzijn kunnen halen, ook als we daar moeite voor zouden doen. Want zou dat wel lukken, dan zouden we het hebben over het voorbewuste of het onderbewuste. U kent dat wel: we kunnen iemands gezicht helder voor ogen hebben, en toch komen we niet op zijn naam. Maar even later, soms een paar uur later, komt de naam alsof er een vlieg langskomt en ons hoofd even zou raken, helder in ons bewuste beleven. De naam schiet ons te binnen. We hebben

³ Zoals Schopenhauer vindt dat het denken als filosoof kan worden gezien als een slingerbeweging tussen objectivisme en subjectivisme, waarbij hij zich onder meer laat leiden door Luc de Clapiers, marquis de Vauvenargues (6 August 1715 – 28 May 1747): 'Les grandes pensées viennent du coeur.' Maar hij vindt ook dat het niemand iets aangaat wat men via zijn intellect schouwt, want dat is het geheim van de denker zelf. Ik vind deze stellingname ambigu, wat natuurlijk door Freud goed is opgepakt, namelijk dat al ons gedragen ambivalente aspecten heeft. Thans volgt de gemiddelde burger doorgaans deze attitude: je mag van alles geloven, vinden en denken, maar je eigen levensbeschouwing bespreek je niet in het openbaar, als het niet relevant is. Daarmee wordt duidelijk dat het hart neigt tot aanscherpen van de inhoud van het denken, maar ook tot een relativiseren, wat soms hard nodig is in de realiteit van ons bestaan.

dan de ervaring dat we dit verschijnsel zien als een geschenk, waar we eigenlijk geen werk voor hebben gedaan. En toch is er sprake van voorbewuste of onderbewuste pogingen om op die naam te komen.

Don Quichotte en Sancho Panza

Eerst wil ik het onderwerp van mijn introrede⁴ van ruim 16 jaar geleden in herinnering brengen. Ik haalde toen het verhaal aan van Don Quichotte, de held van Cervantes. Overigens moet de term 'held' met een korrel zout worden genomen; hij was in zijn dromen een held en in zijn beleving iemand die rechtvaardigheid hoog in het vaandel had staan, een typische idealist. Ik vergeleek de rol van de forensisch psychiater als adviseur en voorlichter van de rechter met die van Don Quichotte. Zonder een dosis idealisme zal de forensisch psychiater, dokter als hij is, dit vak niet kunnen uitoefenen.⁵

De praktijk is echter anders en soms weerbarstig: Don Quichotte is immers een verloren strijd aan het voeren, een strijd tegen de windmolens. Vandaag laat ik me leiden door de figuur van Sancho Panza, de dienaar van Don Quichotte, de realist, vergeleken met zijn meester. Degene die met beide benen op de grond staat, en de materiële werkelijkheid van het leven in zijn vingers moet hebben, want de slagen die vielen kreeg hij aan den lijve te ervaren. Dus een heel andere figuur dan Don Quichotte. Toch blijken Don Quichotte en Sancho Panza elkaar nodig te hebben, opdat de realist en de idealist een werkzame relatie kunnen opbouwen. Het ideaal van rechtvaardigheid als leidraad moet in hun leven gestalte krijgen.⁶ Deze twee kenmerkende eigenschappen heeft de forensisch psychiater nodig, is mijn overtuiging, wil hij volharden in zijn vak.

⁴ T.I. Oei, *Feit en Fictie*, Katholieke Universiteit Brabant, 1995, Gouda Quint, Arnhem.

⁵ Daarnaast zijn de verschillen tussen de emolumenten van de forensisch psychiater vergeleken met zijn collega's in de vrije praktijk al reden om ervan uit te gaan dat een dosis idealisme in ieder geval noodzakelijk is. Bij de IGZ houdt men informeel een lijstje bij van (forensisch) psychiaters die gemiddeld veel hogere tarieven hanteren dan andere. Deze psychiaters worden dan zo mogelijk weinig tot niet gevraagd.

⁶ In de visie van Isaiah Berlin zou Don Quichotte de verpersoonlijking kunnen zijn van het monisme en Sancho Panza van het pluralisme. Vergelijk, over de begrippen monisme/pluralisme, T.I. Oei, Isaiah Berlin, een man uit duizenden, in: *Persoonlijke snippers*, WLP 2011; en ook, Henry Hardy (ed.), *Isaiah Berlin, Concepts and Categories*, Princeton, New Jersey, 1978, xviii-xx, p. 150, 152-153; Michael Ignatieff, *A Life - Isaiah Berlin*, Chatto & Windus, London, 1998, p. 188, 227, 229, 245, 283, 285-286.

2 Methodiek: Drie elementen van common sense denken

2.1 Inleiding

Ik zal me vandaag beperken tot actuele zaken, die mij in de laatste jaren hebben beziggehouden en die mijn wijze van denken hebben vorm gegeven. Ik heb dat soms gedaan, alsof de inspiratie mij door de actualiteit werd bijgebracht, - soms zo ernstig, alsof mijn bestaan ervan afhing. Het was een periode, waarin ik het gevoel had met anderen te communiceren en ook van anderen te leren: ik kon mij met anderen verstaan! De digitale wereld is zo'n effectieve communicatiemogelijkheid. Maar ook die heeft zijn keerzijde, zoals we later zullen zien.

Hier beperk ik mij tot drie naar mijn idee met elkaar samenhangende onderwerpen, die zowel realistische als idealistische kanten hebben:

1. De vraag of oorzaak en gevolg niet toch dicht bij elkaar liggen dan men soms wel denkt. Ik zal dit proberen te illustreren aan de hand van het *culpa in causa*-beginsel, waarbij het van belang is dat begrippen als opzet en oorzaak van crimineel gedrag in hun context worden beoordeeld en toegepast.
2. De vraag of (mede)menselijkheid een begeleidend in plaats van een wezenlijk kenmerk is van mensen. Dit verband is van betekenis wanneer men zich realiseert dat het begrip menselijkheid veel kanten heeft: 1. Het doen en laten van mensen; 2. Het begripvol en invoelend handelen door mensen; 3. Het empathisch en mild gebruik maken van actiemogelijkheden, waarbij het zoveel mogelijk veroorzaken van lijden aan derden wordt voorkomen; 4. Het afwachten en geduldig dragen van lijden, zoals dat van mensen kan worden verwacht.
3. De vraag of normoverschrijding door macht niet ook een psychologische/psychiatrische reden kan hebben. Aan de hand van een actuele casus van machtsmisbruik wordt deze vraag verder besproken.

Ik zal op de afzonderlijke bespreking van de genoemde vraagpunten overgaan zodra ik eerst de relatie van het begrip eenvoud (transparantie van de werkelijkheid) kan verbinden met het machtsgevoel (het gevoel van eigen machtsvermogen) waarbij het onbewuste vaak een rol speelt. Dit is noodzakelijk om te bezien of mijn veronderstelde relatie tussen eenvoud, macht en het onbewuste een reële basis heeft. Dat wordt mijns inziens duidelijk aan de hand van een experiment van Eisenegger, waarin aangetoond wordt dat niet een vermeend middel (testosteron) voert tot een wijze van handelen (namelijk agressiviteit), maar het geloof of de overtuiging dat zo'n effect zonder meer kan plaatsvinden.

Maar eerst zal ik de begrippen eenvoud en macht(sgevoel), zoals ik die omschrijf, verder bespreken.

2.2 Eenvoud en machtsgevoel

Ik werp de vraag op of eenvoud van presentatie en manifestatie niet ook de bron is of moet zijn voor het machtsgevoel. Eenvoud is een belangrijk criterium bij de beoordeling van zaken, waarbij authenticiteit, eerlijkheid, transparantie, in plaats van ‘achter de ellebogenwerk’, achterkamertjesgedoe en geheime transacties aan de orde zijn. Dan kan ook blijken hoe het onbewuste in elk menselijk gedrag meespeelt. Het onbewuste omschrijf ik als die instantie die ervoor zorgdraagt dat alle ervaringen die ons te zeer beschamen, vernederen, beschuldigen, veilig worden gesteld. Dit gebeurt in een soort kluis in onze geest waarin al die storende ervaringen worden bewaard en door verdringing en isolatie geneutraliseerd. Er ontstaat een schijnserene rust bij de mens die dat soort ervaringen heeft. En als degene met zo’n kluis qua gezondheid achteruit gaat (bijvoorbeeld door ego-zwakke), kan de beveiliging van die kluis niet meer toereikend zijn. De persoon ervaart klachten, die hetzij lichamelijk, hetzij psychisch, dan wel psychosoma-tisch van aard zijn.

Het hebben van een gevoel van in je eigen situatie er iets over te zeggen te hebben, dus macht ervaren, is een menselijke veiligheidscheppende ervaring. Het begint al met onze geboorte. Zelf geboren worden in plaats van met hulp van de dokter of de vroedvrouw, dat wil zeggen bij een gezonde moeder, geeft zowel aan de moeder als aan het kind een sensatie van macht.⁷ Er zelf iets aan kunnen doen,

⁷ Er zijn vele redenen hiervoor te geven, maar de gezondheid van de zwangere, maar ook barendes moeder is essentieel voor het gevoel van gezondheid en veiligheid bij de baby. Vergelijk: This post was mentioned on Twitter by Amy Kiel, Beth Bryson. Beth Bryson said: South Asian Emotion: The Effects of Prenatal Stress on Fetal .... Here is a list designed by Dr. Calvin Hobel, d... <http://bit.ly/gMrS4z> [...] ‘Infants of mothers who were stressed and/or anxious during pregnancy are also more likely to show behavioral inhibition (e.g. preferring familiar faces, places and toys over anything new), more likely to be shy and are usually less social. As adults, babies who experience stress in utero, are more likely to experience chronic health issues such as heart disease, high blood pressure, and diabetes. So what is the connection between the mother’s anxious disposition and fetal stress? Most research points to the effects of cortisol (the stress hormone) and adrenaline. High levels of these hormones are found in anxious or stressed mothers and then are transferred to the fetus, causing it to develop with a stress baseline that is higher than fetuses of less anxious mothers. In addition, researchers at the University of California at Irvine and at UCLA have identified that stressful situations occurring during the first trimester are most crucial in determining early labor. Stressors at this stage trigger an early rise of corticotropin-releasing hormone (CRH), which regulates the duration of pregnancy and fetal maturation. An increase of CRH in the first trimester can trigger an early delivery. While they are still working on understanding the exact causal relationship, what they do know is that if you are a generally anxious woman, your chances for early delivery and having an infant with the abovementioned temperament and risk factors is much higher.’

is een in het gehele verdere leven van de mens bijzondere verworvenheid, die betekenisvol kan zijn. Het sterkt de eigen motivatie en het gevoel er te kunnen en mogen zijn. Het betekent een opwaardering van het zelfgevoel en het straalt daarmee ook een zekere overtuiging van bereikbaarheid uit: voor de omgeving en de sociale contacten.

2.3 Het is niet wat men denkt

Dezelfde indruk van eenvoud en van presentatie hetgeen overtuigend kan werken op het gevoel van macht, ziet men aan een experiment waarvan ik in het kort melding wil maken. In Zwitserland deed Christoph Eisenegger een experiment met 120 vrouwen die hij in twee groepen indeelde.⁸ De ene groep kreeg testosteron, de andere placebo. Het idee dat testosteron machogedrag en antisociaal handelen zou teweegbrengen werd niet bewaarheid. De met testosteron behandelde vrouwen waren juist socialer en genereuzer dan vrouwen uit de placebo-groep. Interessant was verder dat degenen die dachten dat ze testosteron hadden gekregen zich asociaal gedroegen dan degenen die ervan overtuigd waren een placebo te hebben gehad. Bovendien bleek 80% te geloven dat testosteron asociaal maakt. De conclusie was dus gerechtvaardigd dat de mythe van testosteron agressief maakt, niet het middel zelf. Waarom geen mannelijke proefpersonen? Dat was omdat bij vrouwen bekend was hoe lang toegediend testosteron in het lichaam blijft. Eisenegger vindt overigens dat bij mannen de uitkomsten hetzelfde zouden zijn.

In genoemd experiment worden dus verwachtingen van mensen bewaarheid, dan wel gelogenstraft. De hypothese dat testosteron asociaal gedrag in de hand werkt, werd niet bewaarheid. Het ging er kennelijk om dat het geloof in de attributie aan de vermeende agressieve werking van testosteron bij mensen hun gedrag bepaalt, maar niet het middel zelf. Anders gezegd: als je maar zelf van iets overtuigd bent, er geloof aan hecht, als het ware de beslissing hebt genomen zo’n geloof te realiseren, wordt het ook bewerkstelligd. Daar heb je geen ander middel (van welke chemische, fysische, of menselijke aard dan ook) voor nodig dan alleen je eigen overtuiging.

⁸ C. Eisenegger, M. Naef, R. Snozzi, M. Heinrichs & E. Fehr, ‘Prejudice and truth about the effect of testosterone on human bargaining behavior’, *Nature* 463, p. 356-359 (21 January 2010); Published online 8 December 2009.

Het verwachte effect van een middel derhalve en het geloof dat het middel werkt (macht verstrekken aan zo'n middel) leidt niet tot de gewenste of verhoopte kracht van het middel. Wat wel blijkt te werken is de *veronderstelde* werking van het middel.

In de komende drie vignetten die deels gebaseerd zijn op de dagelijkse actualiteit en deels op reacties van bevriende collegae, probeer ik te bezien of niet eenvoud (transparantie van de realiteit), almachtsgevoel (de sensatie over waartoe men in staat is volop te kunnen beschikken) en het onbewuste alle drie een ding gemeen hebben, namelijk het geloof in common sense denken. Dit is het denken waarover ieder gezond mens in principe beschikt, om op een aanvaardbare manier op het antwoord op de vraag naar het hoe en het waarom der dingen te komen. Het common sense denken (bijvoorbeeld de *verwachting* dat testosteron verantwoordelijk is voor agressief gedrag) staat los van de materie waar het over kan gaan (bijvoorbeeld testosteron). Dit blijkt uit het experiment van Eisenegger. Niet het gebruik van testosteron maakt mensen noodzakelijk agressief, maar de *veronderstelling* (common sense denken) dat testosteron zoiets bewerkstelligt.

Ik ga nu over op mijn eerste vraag, namelijk de vraag of oorzaak en gevolg niet toch dichter bij elkaar liggen dan men soms wel denkt. Ik doe dat door het *culpa in causa*-beginsel onder de loop te nemen.

3

Heeft het *culpa in causa*-beginsel niet zijn tijd gehad?

3.1 Verslaving en *culpa in causa*

Sinds enkele jaren is er amper discussie meer of verslaving een ziekte is. Het is een As I diagnose volgens de DSM-IV en er zijn sterke aanwijzingen dat verslaving een hersenziekte is. Via hersenscans en door epidemiologisch onderzoek is duidelijk gebleken dat er sprake is van een door (veelal chronisch) alcoholmisbruik (meer dan drie glazen wijn of daarmee vergeleken alcoholgebruik per dag) ontstane hersencelverandering, respectievelijk –vermindering, op frontaal en subfrontaal niveau.

Het gebruik van het woord verslaving is niet eenduidig. Vaak wordt met verslaving alles bedoeld dat te maken heeft met gevoelens van afhankelijkheid jegens een substantie (nicotine, alcohol, cocaïne enzovoorts), een bepaald gedragsrepertoire (internetten, tv, sport, en dergelijke meer) en een door het recht of de al of niet hedendaagse maatschappelijke opinie af te wijzen specifieke gedragsattitude (masturberen, hoerenbezoek, stalken enzovoorts).

Verslaving is meer dan afhankelijkheid (*dependence*) en is anders dan alleen maar *craving* (een extreme behoefte aan het verslaafde middel, speciaal tijdens het afkicken ervan). Met de term verslaving wordt dan ook eigenlijk een *paard van Troje* binnengehaald: het vervaagt de discussie, tenminste als niet alsnog duidelijk wordt gemaakt wat ermee bedoeld wordt. Het begrip verslaving moet altijd per geval worden gedefinieerd, dan wel omschreven, zodanig dat er mee gewerkt kan worden in de context van het verhaal of de argumentatie ter zake.

Als verslaving, als uiting van een hersenziekte, de oorzaak, dan wel de aanleiding is voor ernstig, al of niet chronisch (= recidiverend of herhaald), delictgedrag, waarop langdurige gevangenisstraf staat, en wellicht een strafrechtelijke maatregel aan de orde is, wordt het *culpa in causa*-principe vaak gehanteerd. Dit principe behelst het verschijnsel waarbij de rechter aanneemt dat de verdachte had kunnen en dus moeten weten dat het gebruik van het gewraakte middel (alcohol enzovoorts) tot vermindering van het alerte weten en handelen voert (voorbeeld van common sense denken). Daarmee is ook gezegd en gevonden dat de verdachte het dus voor zichzelf heeft kunnen besluiten (macht hebben), en dat hij kon handelen overeenkomstig een dergelijk weten. Als de verdachte op deze manier een middel gebruikt en daardoor in een geestestoestand komt (bijvoorbeeld een psychose) die leidt tot een strafbaar feit, dan wordt de verdachte schuldig geacht ten aanzien van de gevolgen van deze geestestoestand die door het gebruik is ontstaan. Dit wordt het *culpa in causa*-principe genoemd.

3.2 Nader onderzoek *culpa in causa*

1. Gewoonlijk treft hetgeen de rechter oordeelt betreffende *culpa in causa* wel doel. In zo'n geval had de verdachte inderdaad kunnen weten en beseffen, en vrijelijk kunnen besluiten tot het gebruik van het (verslavend) middel terzake. Hij was ervoor verantwoordelijk.

2. Indien er sprake is van een ernstige verslaving die al vele jaren duurt, en er dus een chronische ziekte is ontstaan, waarbij er hersenveranderingen en hersenpathologische verschijnselen kunnen worden aangetoond, is er vaak geen duidelijk primair oorzaak-en-gevolg verband vast te stellen voor de deskundige en de rechter. Langer bestaande cognitieve veranderingen (geheugenverlies, inprentingstoornissen), emotionele veranderingen (verhoogde irritabiliteit, temperamentschommelingen, verhoogde neigingen tot huilen, lachen) en gedragsveranderingen (appellerend, aanklampend gedrag, agressieve en neerslachtige buien) bepalen dan de psychopathologie van de verdachte en de gedragskeuzen die hij maakt (waaronder het gebruiken van een middel).

In zo'n situatie is het niet zo eenvoudig, zo niet ondoenlijk om separate persoonlijkheidsproblematiek in engere zin vast te stellen. De beide psychopathologieën, stoornis én verslavingsziekte, vloeien dan als het ware in elkaar over. *Culpa in causa* zou de rechter dan heel moeilijk kunnen toepassen. Immers het beschikken over een 100% vrij wilsvermogen is in een dergelijk ziekteproces over de tijd, gedragsdeskundig gezien, niet of niet meer aanwezig. Er is dan, gegeven de ernst van de verslavingsziekte, reeds sprake van een langer bestaande vorm van ontoerekeningsvatbaarheid.

3. Maar ook de oorzaak van chronisch gebruik van een verslavend middel kan soms worden verklaard door het al langer bestaan van een ernstige persoonlijkheidsproblematiek of andere stoornis. Er zijn twee mogelijkheden en ik noem voor elke mogelijkheid een klinisch voorbeeld.

- A. De ernst en aard van de stoornis is dusdanig te diagnosticeren (bijvoorbeeld schizofrenie), dat de verslavingsproblematiek daaruit is voortgevloeid: de patiënt is er bijvoorbeeld van overtuigd dat het innemen van drugs hem een profetische gave verleent. *Culpa in causa* is niet aan de orde.
- B. Is er sprake van een ernstige borderline persoonlijkheidsstoornis of een ernstige narcistische problematiek die aanleiding geeft tot middelengebruik

(neiging tot middelengebruik kan een symptoom zijn van de borderlinestoornis), dan kan de oorzaak van het criminele handelen in die stoornis hebben gelegen. *Culpa in causa* is dan evenmin ter zake.

4. De oorzaak voor verslavingsgedrag kan ook biologisch van aard zijn. Het is duidelijk dat genetische en familiale factoren een rol spelen bij verslaving. Kinderen van alcoholisten worden vaker alcoholist, dan kinderen van niet alcoholisten.

Het ligt dus voor de hand, dat er nader juridisch en gedragsdeskundig onderzoek zou moeten worden gedaan naar het begrip *culpa in causa* binnen het recht. Dit is ook van belang voor de gevolgen ervan voor de processuele gang en de eventuele forensisch gedragsdeskundige aspecten zoals rapportage, zorg en begeleiding ter zake, - mede gezien de moderne opvattingen ten aanzien van verslaving en hersenziekte.

In het symposium tijdens het voorjaarscongres van de Nederlandse Vereniging voor Psychiatrie op 31 maart 2011⁹ (waarbij door A. Loonen en R.C. Brouwers heldere inleidingen werden gegeven) over de invloed van SSRI's (antidepressiva) op (eventueel agressief) gedrag, bleek dat de jurist (mr. A.H. Wijnberg) en a fortiori de rechter in principe niet geïnteresseerd zijn in de diagnose, dan wel de oorzaak van een stoornis, maar alleen in de vraag of er een stoornis is ten tijde van het delict. Dit is een voorwaarde die wettelijk is bepaald, en blijkens de jurisprudentie ook beschouwd te worden uitgelegd als een bestaande causale relatie van de stoornis en het gepleegde delict ter zake. Met andere woorden, er dient sprake te zijn van een doorwerking van de stoornis in het gepleegde delict.

Het zijn dus de gevolgen van een stoornis en niet de oorzaak of oorzaken die tot een stoornis heeft of hebben geleid, waar de rechter op zit te wachten. Vaste jurisprudentie is dat de rechter het *culpa in causa*-beginsel zal blijven hanteren ingeval er sprake is van moedwillig gebruik van een middel (alcohol of ander soort chemische stoffen), dat aanleiding gaf tot een delict.

⁹ Verschenen in: A.J.M. Loonen, A.H. Wijnberg, R.C. Brouwers & T.I. Oei, Causaliteitsbeoordeling van delicten bij SSRI-gebruik. *Tijdschrift voor Psychiatrie* 53 (2011) Suppl.1, p. S20.

3.3 Tolbert-zaak

In de zaak die later is gaan heten de ‘Tolbertzaak’, bracht Avi C. in augustus 2005 de twee kinderen (4 en 2 jaar oud) van zijn vriendin op gruwelijke wijze om het leven. Kort daarvoor had hij geprobeerd de moeder te doden. C. verkeerde in een psychose, veroorzaakt door drugsgebruik. Recent heeft het hof Arnhem arrest gewezen na een terugwijzing van de Hoge Raad, waarmee de zaak is afgedaan. Er spelen in deze zaak twee kwesties een grote rol, die goed van elkaar moeten worden onderscheiden. Enerzijds komt het opzetvraagstuk aan de orde, dat hoort bij de eerste vraag van artikel 350 Sv (Kan het feit bewezen worden verklaard?). Anderzijds is er door de verschillende gerechten steeds ruime aandacht besteed aan de strafbaarheid van de dader; de derde vraag van artikel 350 Sv. Een bespreking van de uitspraak en arresten laat het onderscheid tussen deze vragen goed zien, maar laat ook de samenhang tussen de beide vragen zien. Kern van de zaak is, hoe om te gaan met verdachten, die onder invloed van een zelfveroorzaakte psychose of andere stoornis een strafbaar feit plegen.

De Hoge Raad overweegt in de Tolbert-zaak¹⁰ dat het feit dat de verdachte het aan zichzelf te wijten heeft dat hij in een psychotische toestand is geraakt, ook van belang zou kunnen zijn voor het antwoord op de vraag of sprake is van ontoerekenbaarheid. In beginsel zal de strafuitsluitingsgrond van art. 39 Sr – ‘niet strafbaar is hij die een feit begaat, dat hem wegens de ziekelijke stoornis of gebrekkige ontwikkeling niet kan worden toegerekend’ – niet worden aangenomen, als de verdachte zelf verwijtbaar vrijwillig betrokken is bij het in het leven roepen van de normaal strafuitsluitende omstandigheid.

Door de raadsman van Avi C. bij het hof Leeuwarden is subsidiair betoogd dat de verdachte moest worden ontslagen van alle rechtsvervolging, omdat de autonome verslavingsziekte van de verdachte zo ernstig was, dat er niet meer kon worden gezegd dat Avi C. vrijwillig de amfetamine gebruikte. Bovendien was niet te verwachten dat hij psychotisch ontregeld zou geraken en dat er agressieve impulsdoorbraken zouden plaatsvinden. Kortom, de raadsman bracht naar voren dat de feiten in zijn geheel niet konden worden toegerekend aan de verdachte. De rechtbank/het hof laat zich bij de vraag van ontoerekenbaarheid voorlichten door gedragsdeskundigen. In de Tolbert-zaak oordeelt het hof Arnhem dat de

feiten in enigszins verminderde mate kunnen worden toegerekend. De gedragsdeskundigen van het Pieter Baan Centrum (PBC) concludeerden dat de feiten in sterk verminderde mate konden worden toegerekend. Hieruit blijkt maar weer eens dat het toerekeningoordeel bij gevallen van zelfintoxicatie uiteindelijk een beslissing is van de rechter. De eigen keuze van de verdachte bij het besluit tot het gebruik van amfetamine heeft een rol gespeeld, zo oordeelt het Hof. Avi C. wist of had weet moeten hebben van de risico’s van het gebruik. Avi C. draagt belangrijke strafrechtelijke verantwoordelijkheid voor zijn daden en de gevolgen daarvan. De persoonlijkheidsproblematiek van de verdachte hield misschien wel een verband met zijn drugsgebruik, zoals de gedragsdeskundigen stellen, maar de vrijheid van verdachte om er voor te kiezen al dan niet amfetamine te gebruiken, was niet volledig aangetast.

In de jurisprudentie hebben dergelijke casus vaker gespeeld. Veel nieuws brengt de Tolbert-zaak in die zin niet. De werkwijze van het hof Arnhem in de Tolbert-zaak wordt bijvoorbeeld al toegepast in een zaak uit 1981.¹¹ In die zaak leed een verdachte van doodslag aan een psychose ten gevolge van cocaïnegebruik. Zowel opzet van de verdachte tot de dood, als de toerekenbaarheid van de verdachte werd door de verdediging bestreden. Beide verweren werden verworpen. De gedragingen van de verdachte waren van zodanige aard dat hij werd geacht te hebben gehandeld met opzet. De feiten werden de verdachte toegerekend, omdat het ontstaan van de psychose aan hem zelf te verwijten viel. Geoordeeld werd dat hij inzicht had gehad of moest hebben gehad in de risico’s van het gebruik van cocaïne.

3.4 Conclusie

Aan de hand van de gruwelijke moordzaak in het Groningse Tolbert die veel media-aandacht heeft gekregen, wordt duidelijk waarom het *culpa in causa*-beginsel zo van belang is. Pas vier jaar na het plegen van de feiten is de zaak definitief afgedaan. Juridisch gezien brengt de zaak niet veel nieuws. Er wordt door de Hoge Raad nog maar eens bevestigd hoe om te gaan met zaken waarbij een verdachte weliswaar lijdende is aan een gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens, maar zelf een groot aandeel heeft in het veroorzaken daarvan. Opzet kan vrijwel altijd worden aangenomen. Uitzondering is als ieder inzicht in de draagwijdte van de gedragingen en de gevolgen daarvan

¹⁰ Zie T.I. Oei & E. van Nielen, De Tolbertzaak onder de loep: drugsstoornis, opzet en ontoerekenbaarheid, in: T.I. Oei, *Forensisch psychiatrische snippers*, Wolf Legal Publishers, Nijmegen, 2011, p. 453-461.

¹¹ HR 9 juni 1981, NJ 1983, 412.

ontbreekt. De feiten worden toegerekend, omdat de ontoerekenbaarheid door de verdachte zelf is veroorzaakt. Ontoerekenbaarheid zal slechts worden aangenomen, indien er kan worden gesproken van onvrijwilligheid van de intoxicatie. Toch zijn er wel openingen mogelijk naar een herwaardering van het *culpa in causa*-beginsel op basis van nieuwe inzichten. Deze nieuwe inzichten zijn nog niet uitgekristalliseerd, en met juristen is zeker meer debat nodig over de vraag of en in hoeverre en in welke situaties de vrijwilligheid meer, minder of niet in het geding is.

Er zijn voor zo'n analyse minimaal twee vragen te onderzoeken:

1. Is er nu wel of niet onvrijwilligheid van de intoxicatie? Bijvoorbeeld doordat op basis van een onbewuste krenking de verdachte zichzelf met een middel moet troosten? Professor Kahn had recentelijk een interview dat werd geopend met de aanhef: 'Een gezond ego beschermt je tegen psychiatrische aandoeningen.'¹² Dit is een heldere psychoanalytische uitspraak!

2. Is er sprake van een ernstige psychische problematiek, waarin het zicht op eigen functioneren en op de realiteitstoetsing ernstig is belemmerd, - los van de intoxicatie? Een mooie taak derhalve voor gedragsdeskundigen om hierover goed onderbouwd aan de rechterlijke macht te adviseren!¹³

Onbewuste processen zouden dus aanzienlijke invloed kunnen hebben op het gebruik van een middel, en deze processen verdienen meer wetenschappelijk onderzoek en meer aandacht in discussies tussen gedragsdeskundigen en juristen.

Ik kom nu tot de bespreking van mijn tweede vraag, namelijk of (mede)menselijkheid niet een begeleidend in plaats van een wezenlijk kenmerk is van mensen.

---

¹² Antoinnette Scheulderman, Interview met René Kahn, 'Een gezond ego beschermt je tegen psychiatrische aandoeningen,' *Volkskrant magazine* nr. 550, 16-04-2011, p. 10–16.

¹³ Met dank aan Jaap van Vliet.

Hoe menselijk is menselijk?⁴

4.1 Inleiding

Al drie jaar lang leeft de 18-jarige verstandelijk gehandicapte Brandon vastgebonden aan de muur van zijn kamer. De jongen woont op 's Heeren Loo, een instelling voor verstandelijk beperkten. Het personeel is bang voor Brandons onvoorspelbare gedrag en daarom zit hij vast.

Dat zegt een medewerkster van 's Heeren Loo die de situatie van Brandon zo ernstig vindt dat ze besloten heeft met haar verhaal naar buiten te komen. Ook zendt Uitgesproken EO schrijnende beelden uit van Brandons situatie. Naar aanleiding van de kwestie vraagt de PVDA een spoeddebat aan.

In 2007 besluit 's Heeren Loo dat Brandon elke dag met een tuigje en een riem aan de muur geketend moet worden. Al drie jaar is Brandon niet meer in de buitenlucht geweest. Zijn bewegingsvrijheid is anderhalve meter, de lengte van de riem. De jongen verblijft in een lege, kille kamer die nog het meeste weg heeft van een isoleercel.

In de uitzending komt de moeder van de jongen aan het woord: 'Mijn zoon leeft als een gekooid dier. Het doet pijn om hem zo te zien.' De jongen zelf komt in beeld in video-opnames die zijn ouders in de instelling van hem maakten. Een van de begeleiders van Brandon verwijt de instelling tunnelvisie. 'Totdat hij zich schikt in zijn lot gaat het tuigje niet uit. Dan geef je iemand in feite gewoon op.' Verder zegt ze de situatie van Brandon meerdere keren aangekaart te hebben bij de directie van 's Heeren Loo en de Inspectie voor Volksgezondheid, maar dat bracht volgens haar geen verbetering voor Brandon.

Wat vinden sommigen van het niveau van menselijkheid wanneer de overheid onmenselijke (langdurige dwang/drang, privacybedreigende zaken) dingen toestaat? Ik maak gebruik van normen en waarden van onze joods-christelijke cultuur en van mijn ouderlijke confucianistisch/boeddhistische cultuur.¹⁴ P.C. Kuiper zei eens dat het peil van onze beschaving bepaald wordt door de mate waarin de zwakke, - economisch, psychologisch, existentieel gezien, - mens in de samenleving wordt gesteund en gerespecteerd, analoog aan de Engelse uitdrukking:

' (...) it is said that the quality of a society is measured by its care for the underprivileged'.

¹⁴ Ik kom hier later op terug.

Kuiper was een gerenommeerd hoogleraar psychiatrie in de jaren 61-84 aan de Universiteit van Amsterdam.¹⁵ Afkomstig uit een streng gereformeerd milieu wist hij zijn door persoonlijk knellende ervaringen bepaalde jeugd mede door een gedegen psychoanalytische opleiding en ontwikkeling enigszins te verzachten. Voor velen van mijn generatie was hij een steun in de rug, - maar soms ook een roepende in de woestijn. Niet alles in het mens-zijn verandert in de loop der jaren. En juist datgene wat niet verandert, - dát zouden we moeten kunnen koesteren, is mijn standpunt. Want wat je hebt, dat heb je als gegeven te aanvaarden. De hardware is onmisbaar, de software moge veranderen. Ik vergelijk en bespreek de reacties van collegae naar aanleiding van een tv-uitzending over de isolatie, separatie en fixatie van een licht verstandelijk gehandicapte jonge adolescent, Brandon.

4.2 Casuïstiek

4.2.1 Thans een oprisping van een bezorgde wat oudere collega X, die reageerde op de zaak Brandon, die hij een dag tevoren op de tv had gezien. Hij spreekt voluit alsof hij op de analysebank ligt, en vrij associeert volgens de psychoanalytische techniek van Sigmund Freud.

‘Al die ophef over ‘s Heeren Loo.

Toen ik in 1961 mijn eerste stappen zette in de psychiatrie in de instelling A werd mij een gang getoond met isoleercellen die nog wel intact waren, maar nauwelijks meer werden gebruikt. Mij werd uitgelegd dat daar eerder de moeilijkste patiënten verbleven die uitsluitend mochten worden verpleegd door de stafverpleging. Dat waren in die tijd zéér betrokken lieden met weinig opleiding en met heel véél ervaring.

In de NRC van dit weekend lees ik, (zo gaat X verder), hoeveel wisselingen er alleen al

in het management van ‘s Heeren Loo waren de afgelopen paar jaren. Hoeveel meer zullen er dat op de werkvloer zijn! Hoeveel goedwillende (maar onervaren) hulpverleners zal die Brandon de afgelopen jaren al hebben gehad? En dan zullen psychologen en psychiaters wel constateren dat hij zich niet kan hechten en niemand vertrouwt. Wat een wonder.

En dan een staatsecretaris die hem komt schouwen; dat vind ik (zo oordeelt X) ongeneerd en onbetamelijk, ook al is zij arts.

Voor een deskundige beoordeling hebben we een inspectie en dit lijkt me te veel op “aapjes kijken”. Dat heb ik in de jaren 60 weten te stoppen op de instelling A.

In 1961 schreef Goffman: “Asylums”.¹⁶ Kern is vrij vertaald en een beetje gechargeerd: Niet zozeer de patiënten zijn ziek, maar de kliniek is gestoord. En dat maakt de patiënten ziek.

Als je nog tijd ervoor hebt wil ik (X) je wel een onderwerp voor een dissertatie suggereren en dat is helemaal niet hoogdravend.

Ga bij alle incidenten in klinieken in Nederland eens tellen, gewoon tellen, hoeveel hulpverleners de afgelopen vijf jaar bij die bewuste patiënten waren betrokken en van welk niveau en met hoeveel ervaring. Mijn visie is: véél te veel wisselingen en een véél te laag niveau zowel in opleiding als in ervaring.

Het kan mijn tunnelvisie zijn en die wil ik (X) graag herzien als er eerst maar eens behoorlijk geteld wordt.’

¹⁵ (Wikipedia): Pieter Cornelis (Piet) Kuiper (30 juli 1919 – 9 februari 2002) was een Nederlands psychiater die grote invloed heeft gehad op de wijze waarop dit vak in Nederland tussen 1960 en 1980 werd beoefend. Hij studeerde geneeskunde en filosofie in Utrecht waar hij in 1946 artsexamen deed. In 1948 promoveerde hij op een neurologisch onderwerp. Van 1952-1961 was hij chef de clinique in het Academisch Ziekenhuis bij de Rijksuniversiteit Groningen. Kuiper was van 1961 tot 1984 hoogleraar in de psychiatrie aan de Universiteit van Amsterdam. Hij is auteur van enkele veel in het onderwijs gebruikte handboeken over psychiatrie, die vele malen zijn herdrukt. Hij gaf college op een wijze die op velen diepe indruk heeft gemaakt. Op gevorderde leeftijd maakte hij zelf twee jaar lang een zeer ernstige depressie door, waarover hij na herstel een boek schreef: ‘Ver heen’. Dit boek vond ook buiten zijn vakgebied veel lezers. Hij was getrouwd met Eleonora (zij stierf in april 2011), een dochter van de Nederlandse theoloog Miskotte.

¹⁶ In 1961 schreef Goffman het boek *Asylums: Essays on the Social Situation of Mental Patients and Other Inmates*, een sociologisch pionierswerk over de sociale situatie van psychiatrische patiënten. In *Asylums* beschrijft Goffman indringend de hospitalisatie van psychisch gestoorde, de zogeheten ‘institutionalisering’ of ‘total institution’. Dit proces brengt de patiëntenrol tot stand: een goede aangepaste patiënt, volstrekt onschadelijk en onopvallend. (Hij gebruikt woorden als infantilisering en beperking van levens van die patiënten). Dit zou de chroniciteit van ernstig psychisch gestoorde in de hand werken.

4.2.2 Oordeel van de inspectie

‘De behandeling van een cliënt met zeer complexe en uitzonderlijke psychiatrische problematiek’¹⁷ in de instelling voor verstandelijk gehandicapten ‘s Heerenloo in Ermelo vindt zorgvuldig en verantwoord plaats. Dit concludeert de Inspectie voor de Gezondheidszorg op basis van een inspectiebezoek aan de instelling heden middag. (18-01-11)

De IGZ deed haar, na de tv-uitzending niet onverwachte inspectiebezoek naar aanleiding van signalen van het televisieprogramma Uitgesproken EO over de omstandigheden waaronder de betreffende cliënt wordt behandeld en begeleid. Deze omstandigheden leken niet overeen te komen met de informatie die over de behandeling bij de IGZ bekend is.

In tegenstelling tot wat het televisieprogramma Uitgesproken EO in haar persbericht beweert, is het niet juist dat de IGZ in de afgelopen jaren meerdere meldingen heeft ontvangen over de behandeling van deze cliënt. De enige melding over deze cliënt dateert van begin 2008. Volgens de medewerker zou er geen toezicht op de cliënt worden gehouden. De inspectie heeft hierop actie ondernomen en de instelling en de cliënt in mei 2008 bezocht om te kijken of de behandeling en begeleiding voldeden aan de voorwaarden voor het leveren van verantwoorde zorg. Dit was het geval. De cliënt had permanent twee begeleiders, waarvan een altijd bij de cliënt in de ruimte aanwezig was.

In complexe situaties als deze moet een zorginstelling altijd verantwoording over de behandeling afleggen in een zogeheten ondersteuningsplan. Hierin moeten onder meer afspraken staan over nader onderzoek en diagnostiek over de problematiek van de cliënt en de manier waarop deze vervolgens passend en verantwoord behandeld kan worden. Bij het beoordelen van de behandeling moet externe deskundigheid worden ingeschakeld.

In dit geval is dat onder meer het Centrum Consultatie en Expertise (CCE). Het CCE biedt inhoudelijke expertise en deskundigheid bij zeer complexe zorgvragen.

¹⁷ Zo begon de Inspectie met Jolanda Venema ook. Jolanda Venema (Leeuwarden, 27 november 1965 - Drachten, 22 juli 1999) was een verstandelijk gehandicapte vrouw, die in 1988 in de publiciteit kwam toen haar ouders foto's van haar openbaar maakten. Het betrof foto's waarop Jolanda naakt met een touw was vastgebonden aan de muur. De zaak kreeg veel aandacht en bracht in Nederland een debat over de kwaliteit van de gehandicaptenzorg op gang.

Beslissingen over de behandeling moeten bovendien steeds in multidisciplinair verband worden genomen en de behandeling moet periodiek worden geëvalueerd. Belangrijk daarbij is dat deze evaluaties gericht zijn op het zoveel mogelijk terugdringen van vrijheidsbeperking en het vinden van alternatieven daarvoor.

Uit het onderzoek van hedenmiddag bij de instelling komt naar voren dat de instelling zich sinds het bezoek in 2008 nog altijd houdt aan de voorwaarden voor verantwoorde zorg. Er zijn diverse in- en externe deskundigen betrokken bij deze cliënt, de behandeling wordt regelmatig geëvalueerd en er vindt afgewogen besluitvorming over plaats.

Sinds 2008 is de behandeling van de cliënt een aantal keer aangepast aan de actuele problematiek en de daarbij horende, veranderde zorgbehoefte. De problematiek van deze cliënt is op dit moment dusdanig ernstig, dat deze, ondanks inspanningen van de instelling om de vrijheidsbeperkende maatregelen zo veel mogelijk terug te dringen, voor zijn eigen en andermans veiligheid permanent in zijn vrijheid is beperkt.

De inspectie blijft de behandeling van deze cliënt volgen en zal erop toezien dat deze ook in de toekomst met regelmaat geëvalueerd zal worden, gericht op het zoveel mogelijk terugdringen van vrijheidsbeperking.’

4.2.3 Reactie van een collega Y met jarenlange ervaring bij de inspectie, met begrip voor het bestuurlijke element

‘Een meer wetenschappelijke benadering ligt meer voor de hand: wat is het probleem (de patiënt met zijn destructief gedrag of het team dat beheerst wordt door angst of werkt op basis van onvoldoende deskundigheid en ervaring en gekweld wordt door onmacht)? Welke aanpak is gekozen en met welke ondersteuning wordt dit tot uitvoering gebracht, welke adviezen zouden gegeven kunnen worden? Welke problemen komt men tegen en wat is het antwoord van het behandelteam? Heeft men voldoende kennis verworven bij collega-instellingen etc.etc.

Een andere invalshoek is het feit dat de politici meehuilen met de wolven in het bos. Zij hebben boter op het hoofd. In de Wet Bopz is immers bepaald dat IGZ pas onderzoek pleegt nadat de maatregel is beëindigd en niet reeds bij de start of lopende de maatregel van dwangbehandeling.’

4.2.4 Reactie van collega X

Jij citeert wat ‘s Heeren Loo onder woorden brengt en wat de inspectie naar buiten brengt.

*Er is op TV een reclame van een opticien: “Kijken kost niets.”
Daarop preludeer ik maar wat door en zeg: “Liegen kost niets.”*

Met andere woorden, ik geloof er geen barst van. Die jongen is héél veel alleen geweest en als hij constante één op één begeleiding had was dat door lieden in de laagste loonschaal.

Ik zal je nog een kenmerkende teleurstellende ervaring melden.

Dr. A. Poslavy wordt buitengewoon hoogleraar pathopsychologie ten behoeve van de opleiding klinische psychologie. En door zijn functie als directeur van de Hoeve kon hij een zeer royale stageplek bieden aan de studenten. Toen was net de gedragspsychologie in opkomst en werd daar veel mee geoefend en geëxperimenteerd. Die studenten brachten natuurlijk een heel andere wereld de kliniek binnen. Hun aanwezigheid van maandag t/m vrijdag wilde ik graag uitbreiden van maandag tot maandag, 24 uur per etmaal. Dan zou er een kleine afdeling helemaal gerund kunnen worden door mensen van niveau.

Dan zouden de toch wat theoretische aanstaande psychologen ook leren hoe het er ‘s avonds en ‘s nachts en in het weekend aan toe gaat en hoe een patiënt reageert als hij bezoek krijgt of als het eten te laat komt om zo maar eens wat te noemen.

Maar de Hoogleraar Klinische Psychologie durfde die verantwoording voor 7x24 uur continu zorg niet van de studenten te vragen.

En eigenlijk geloof ik ook dat hij er het belang niet van inzag.

Ik zou me vandaag er nog voor willen inzetten om een dergelijk kleinschalig initiatief van de grond te krijgen. Zéér leerzaam voor de aanstaande psychologen en naar ik vermoed ook zéér heilzaam voor de patiënten.

*Dan op de bank : Ik praat over 1961/62, 50 jaar geleden en ook bij goed nadenken weet ik maar vier mensen die dit bewust hebben meegemaakt. Heel veel anderen zijn al overleden en ongewild word ik ook ouder.
Das macht dem Freud keine Freude.’*

4.2.5 Reactie van psychiater/psychoanalyticus, wijlen M.F. Chayes,¹⁸

‘Ik heb de indruk dat je hier de enorme kloof blootlegt tussen enerzijds de menselijke realiteit, en anderzijds de bureaucratische virtuele “werkelijkheid” die mijlenver verwijderd is van de eerste, waar het feitelijk alle betekenisvolle contact mee heeft verloren. Dit is in onze tijdperk van elektronische prevalentie in het neerzetten en opslaan van gegevens een steeds groter, destructief probleem.’

4.3 Analyse van de reacties en de berichten

Bovengenoemde reacties van collegae en het nieuws, - waarvoor mijn dank, - zijn een goudmijn. Mensen zijn mijns inziens veel interessanter wanneer ze hun gemoed in alle openheid en frisheid uiten, dan wanneer ze de etiquette van het geheimhouden volgen als ware dat het opperwezen waaraan zij totale onderdanigheid betuigen. Het opbiechten van oud-gouverneur van de staat Californië, Arnold Schwarzenegger, onlangs aan zijn vrouw dat hij een buitenechtelijk kind had van 13 jaar, was vanzelfsprekend een schok voor vriend en vijand. Maar dat Schwarzenegger ook daarmee liet zien dat hij een mens van vlees en bloed is en geen bovenaardse Hulkfiguur, staat voor mij vast.¹⁹ De genoemde meningen van collegae vormen een caleidoscopisch tapijt op basis waarvan wij kunnen zeggen dat mensen altijd zowel cognitief als emotioneel reageren op hun onwelgevallige situaties. Dat gebeurt op de markt, in de huiskamer, op het voetbalveld, in een forum van politici, bij de Vergadering van de Verenigde Naties. Kortom, overal waar er mensen zijn die betrokkenheid tonen ten aanzien van hun na aan het hart liggende thema's. Toch is er wel wat uit zo'n reeks verhalen te destilleren. Dat geeft mij een handvat om mijn ideeën over hoe mensen met elkaar plegen om te gaan en of menselijkheid wel zo menselijk is, enigszins en binnen het kader van deze bijdrage de vrije loop te laten.

4.3.1 Aandacht voor mensen

Ik heb wel eens eerder gemeld hoe belangrijk persoonlijk contact is, en zeker in geval dat er sprake is van een psychische stoornis, een mentale handicap, dan wel anderszins een gebrek aan de orde is. Mensen willen graag aandacht, en vaker willen ze die persoonlijke aandacht, wanneer ze zelf iets mankeren. Het is in het huidige tijdsgewricht steeds moeilijker geworden, dat een verpleegkun-

¹⁸ Hij overleed 4 mei dit jaar aan een hartinfarct.

¹⁹ Arnold Alois Schwarzenegger (Thal (Oostenrijk), 30 juli 1947) is een Oostenrijks-Amerikaans bodybuilder, acteur en politicus. Van 17 november 2003 tot 3 januari 2011 was hij gouverneur van de Amerikaanse staat Californië.

dige of zorgverlener de voor de patiënt nodige tijd in acht neemt. Dat wil zeggen: gewoon op bezoek bij de patiënt en naar hem/haar luisteren. Alsof het handelen alleen bij uitstek maar gezond maakt, wat natuurlijk niet zo is. Het zich sociaal inzetten voor anderen, het luisteren naar anderen, gewoon er zijn, kortom er de tijd²⁰ voor nemen, kan zoveel onverwacht profijt voortbrengen. Wellicht vindt er thans een omslag plaats in het denken van velen, in de wijze waarop we in de wereld zijn en staan. Hoe verhoudt zich dat tot de omgeving? Aandacht alleen al kan veel tot stand brengen, zeker wanneer de ander, de patiënt zich gehoord weet. De reactie van collega X suggereerde dat bij minder wisselingen in het begeleidend personeel en wanneer er meer langdurige en vertrouwde aandacht was geweest, dit mogelijk goed had gewerkt. Of er gevallen zijn waarin al of niet permanente fysieke sedatie daarvoor het juiste antwoord is, zoals in het geval van Brandon, blijft de vraag. Met menselijkheid heeft het zo beschouwd niet zoveel te maken. Maar ik wil beslist niemand bij voorbaat in een kwaad daglicht stellen, want ik weet dat in principe iedere hulpverlener, en ook bewindslieden, zo bewust en goed mogelijk het werk doen.

4.3.2 Zelfkritiek en gebrekkige diagnostiek

Toch kan zelfkritiek zuiverend werken. Want als een hond te lang aan de ketting ligt, zou de inspectie of de dierenpolitie dat toch ook niet goed vinden. De Partij voor de Dieren evenmin.²¹ In dit opzicht hebben we, als ik politicus zou zijn, eigenlijk een Partij voor de Mensen nodig, die zorg draagt voor de gehandicapte, mismoedige en sociaal vereenzaamde mens. Een partij voor behoeftige mensen die het leven niet langer lijken te kunnen dragen. En ook voor al die mensen die op een of andere wijze (mentale, fysieke, existentiële) hulp en steun van de maatschappij behoeven.

²⁰ P. van Tongeren, *Tijd en Gezondheid*, in: T.I. Oei & M.S. Groenhuijsen, *Capita Selecta van de Forensische psychiatrie*, Kluwer, Deventer, 2006, p. 3-13.

²¹ Bijvoorbeeld: DEN HAAG (ANP) – (06-02-2011) De Partij voor de Dieren voert actie om de grazers in natuurgebied Oostvaardersplassen meer ruimte te geven. De partij wil dat de dieren door het openstellen van een groter gebied meer beschutting en voedsel hebben om de winterse periode door te komen. Volgens Tweede Kamerlid Ester Ouwehand is het aan de opstelling van coalitiepartijen VVD en CDA en gedoogpartij PVV te wijten dat de grazers in een te klein gebied zijn opgesloten. Staatssecretaris Henk Bleker (Landbouw) liet vrijdag in een brief aan de Tweede Kamer nog weten dat hij de extra gebieden met bos en grasland rondom de Oostvaardersplassen nu niet wil openstellen. 'De commissie-Gabor was heel duidelijk: de grote grazers in de Oostvaardersplassen hebben meer ruimte en meer beschutting nodig. CDA, VVD en PVV houden die maatregelen al jaren tegen, ten koste van de dieren', aldus Ouwehand.

De auteur en hoogleraar criminologie aan de Katholieke Universiteit Nijmegen, Dessaur,²² signaleerde eind jaren tachtig in de criminologie eenzelfde alarmrend verschijnsel dat we thans aantreffen, wanneer we als psychiaters te werk gaan en we ons de vraag stellen wat iemand mankeert, en hoe er mee om te gaan. Zij spreekt in dit verband van een 'universele verstarring' in onze cultuur: 'Men kan zich geen statischer mens- en wereldbeeld, geen wetenschapsopvattingen zo star denken als die in de nu gangbare criminologie voorkomen. Op het individuele niveau zal men het begaan van strafbaar gesteld gedrag trachten te verklaren uit bepaalde clusters van oorzaken. Het ontwikkelingsperspectief ontbreekt daarbij echter bijna geheel en het werkelijk biografische perspectief totaal'.²³

4.3.3 Wetenschap en politiek

De vraag of de wetenschap, in casu de medische wetenschap, antwoord kan geven op de behoefte aan meer menselijke aandacht voor elkaar in de zorg aan patiënten lijkt overbodig. Internetbehandeling bijvoorbeeld is in opmars: is dit toch niet een vorm van dehumanisering?²⁴ Gaan dokters, die zo te werk gaan, niet op de toer van: U vraagt, wij draaien? En hoe gaan wij als dokters daar mee om? Gaat het puur menselijke contact dat zo elementair is in de zorg aan patiënten op deze wijze niet ook verloren?

Het is inzake de werkwijze in de wetenschappen vaak de machtige politiek die bepaalt over de vraag wat juist is – en die vraag weten wetenschappers niet te beantwoorden. De prioriteiten in de politiek liggen vaak op een ander, meer macroniveau dan waar wetenschappers mee bezig zijn. Het lijkt dan ook vrij zinloos om politiek met wetenschap te willen vermengen. Anderzijds toont de dagelijkse ervaring van medici en wetenschappers aan dat de politiek wensen naar voren brengt die zij niet ongemoeid kunnen laten. We hoeven maar naar de dagelijkse actualiteit te kijken en we zien de problemen: Hoe om te gaan met de angst van mensen voor vergiftiging of infectie. De EHEC-bacterieproblematiek

²² C. Dessaur, *De achtste scheppingsdag*. Afscheidscollege bij het neerleggen van het ambt van gewoon hoogleraar criminologie aan de Katholieke Universiteit Nijmegen. Gouda Quint bv Arnhem, 1988.

²³ C. Dessaur, (Andreas Burnier), *De droom der rede. Het mensbeeld in de sociale wetenschappen. Een poging tot criminosophie*. Martinus Nijhoff, 's-Gravenhage, 1982, p. 181.

²⁴ Ook internetbehandeling kan wellicht in bepaalde omstandigheden een zegen zijn, maar dat is nog niet goed ethisch en wetenschappelijk getoetst.

in Duitsland heeft in heel Europa, inclusief Rusland, en daarbuiten commotie veroorzaakt en in Nederland en andere exportlanden economische schade teweeggebracht. Is dan ook alle groente niet meer te vertrouwen? Hoe gaan wij om met onze hygiëne?

Dr. Dick Houtman, hoogleraar cultuursociologie aan de Erasmusuniversiteit Rotterdam, reageerde op de vraag hoe wetenschappers zich verhouden tot politieke meningen: ‘Veruit de meesten (wetenschappers, to) keren het maatschappelijke debat gewoon de rug toe en verliezen zich in gekissebis over methodologie en statistiek. Anderen vinden de vermenging van wetenschap en politiek niet eens een probleem en doen alsof zij op grond van wetenschappelijke kennis politieke standpunten kunnen rechtvaardigen. Wie er kritisch naar kijkt, kan vaststellen dat ook in de wetenschap zelf de feiten er niet zoveel toe doen. De beoordeling van de kwaliteit van onderzoek hangt in de praktijk vaak niet af van de gedegenheid, niet van hoe de methode in elkaar zit. Natuurlijk, het speelt wel mee, maar kwaliteit is secundair. Het gaat er vaak meer om hoe welgevallig de getrokken conclusies zijn,’ aldus professor Houtman.²⁵

Dat de maatschappijvisie van de behandelaar, ook in het geval Brandon, van groot belang is voor de wijze waarop patiënten worden bejegend, lijkt buiten kijf te staan. Het gerommel met medicijnen bijvoorbeeld die door menige farmaceutische firma via snoepreisjes aan de dokters werden verhandeld, behoort gelukkig tot de verleden tijd.²⁶ Dus geen de firma welgevallige resultaten zullen dokters zonder meer nog mogen uitdragen, - op straffe van het inspectieoordeel. Zo blijkt dat gewetensvol omgaan in de zorg voor patiënten een uitnodiging, maar ook een uitdaging blijft voor iedere deskundige die zich ervoor openstelt.

4.3.4 Toetsing van beleid; common sense denken

Uit welingelichte bron verneem ik dat er onderzoek wordt gedaan naar de wijze waarop patiënten in de psychiatrie worden bejegend in het kader van de werk-

zaamheden van de CPT (European Committee for the Prevention of Torture).²⁷ Want als fysieke kwelling wordt toegepast, dan is dat beklagwaardig. Het rationeel (al gebeurt het volgens legale procedures) toepassen van langdurige vormen van separatie, fixatie en dergelijke, blijft een laakbare handeling, en kan toch moeilijk worden getolereerd.²⁸

4.3.5 Conclusie

Concluderend kan worden geconstateerd dat er op zijn minst sprake is van drie criteria:

1. Is de methode ter toetsing van wat gebeurt of gebeurd is juist volgens de geldende regels/wetten/afspraken/richtlijnen?
2. Is er sprake van een menselijk drama, en hoe gaan we er als mens mee om, ervan uitgaande dat de mens een taakopvatting heeft die verder gaat dan het functioneren en produceren als menselijk wezen. Hij is mens omdat hij er zijn mag en ook omdat de waarde van het mens-zijn verder gaat dan het juist vervullen van gegeven opdrachten. De mens is heer en meester over al wat er op aarde aanwezig is.²⁹ Hoe vult hij die taak in en in hoeverre kan hij zijn materiële bestaan ontstijgen?
3. Menselijkheid moet niet verstoep gaan raken onder regels en menselijkheid kan niet gereduceerd worden tot pure regels en formaliteiten. Onbewust spelen altijd factoren mee als: eigenbelang, angst voor afwijzing, voor straf en hooghouden van het zelfbeeld zelfdestructie. Angst voor devaluatie en voor vernedering hangen samen met het besef van eigen kwetsbaarheid. Het Oud Testamentische verhaal van de val van Adam en Eva in het paradijs was het gevolg van het streven alles te willen zijn en alles te willen bepalen, heer en meester niet alleen op aarde, maar ook in de hemel. De zelfdestructie is een gegeven waar ieder mens mee te maken krijgt, als hij de wens heer en meester te zijn niet weet te verzilveren. Idealisme zal onontbeerlijk blijken te zijn, naast een dosis realisme, teneinde vakmanschap te kunnen combineren met rechtsburgerschap.

²⁷ Zie ook A.M. van Kalmthout & M. Leidekker, Het Anti-Folter Comité en zijn betekenis voor de gedetineerden in psychiatrische inrichtingen, in: T.I. Oei & M.S. Groenhuijsen, *Forensische psychiatrie en haar grensgebieden*, 2009, p. 755-767, Kluwer, Alphen a/d Rijn.

²⁸ Laat staan gelegitimeerd. De Overheid dient een betrouwbare gids te zijn, ook in ethische zaken.

²⁹ Dat de mens onderworpen is aan alles wat op aarde aanwezig is lijkt mij net zo verdedigbaar. Of zoals D. Dondorp het (in een schriftelijke mededeling) uitdrukt: ‘Leven in schaamte. Moeizaam verder werken. Vanuit het Paradijs terug naar de aarde (materie) waaruit hij genomen is.’

²⁵ D. Houtman, Modernisering leidt tot cultureel onbehagen, *De Groene Amsterdammer*, 2011, 135, 18, p. 23 e.v.

²⁶ Het blote feit dat 4 jaar geleden het aantal bezoekers van de APA (wereldcongres van de Amerikaanse Psychiatrie Vereniging) nog ruim 25.000 telde en dit getal daalde tot krap 9000 dit jaar, valt moeilijk alleen maar te verklaren op grond van de economische crisis. Het was duidelijk dat de boekenstands vrijwel alleen maar deels verouderde literatuur toonden. Soberheid en schraalheid was er bion.

5 Macht en geestelijke gezondheid

In het laatste vraagpunt ga ik in op de vraag of misbruik van het machtsgebied niet ook een psychische reden kan hebben. Alom is bekend dat macht kan corrumperen, dat mensen die de macht hebben mogen proeven, er vaak niet onderuit komen, dat zij erdoor worden bedwemeld, ja eraan verslaafd raken. En verder dat het aangename gevoel op het pluche te zitten, mensen hun onafhankelijkheid en integriteit doet verliezen. Het is als een vaststaande wet die in de natuur der mensen verankerd ligt. Soms wordt zo'n gevoel van uniciteit, iets hebben wat een ander mens niet heeft, versterkt door psychische problematiek. Het typische beeld van de mens die gedreven door wellust, eerbij, dan wel hebzucht of wraakzucht, zich niet laat gezeggen, wat nodig en aan de orde is. De roeping tot een hoog ambt heeft vaak een keerzijde. De roeping verwordt zo tot een tweesnijdend zwaard: het isoleert zo'n mens ten opzichte van andere mensen en verleidt hem tot onverantwoord en soms onmenselijk gedrag.

5.1 Gebrek aan psychische onderzoeksbevindingen bij gestoord gedrag

5.1.2 Casus

In het volgende ga ik in op een casus die een ieder zich zal kunnen herinneren. Het gaat over oud-president Moshe Katsav van Israël die celstraf kreeg opgelegd voor verkrachting. Ik bespreek eerst de casus, voor zover mij 'deze' bekend is uit de media.

Oud-president Israël Katsav krijgt celstraf voor verkrachting

David Haakman, NRC Handelsblad, 22-03-2011

'De voormalige president van Israël Moshe Katsav is veroordeeld tot een gevangenisstraf van zeven jaar, nadat hij in december al schuldig was bevonden voor verkrachting en andere seksuele misdrijven. Katsav heeft ontkend dat hij twee keer een voormalig medewerker heeft verkracht toen hij aan het einde van de jaren negentig minister was. Ook ontkende hij dat hij twee andere vrouwen gemolesteerd of seksueel geïntimideerd heeft die voor hem werkten toen hij president was tussen 2000 en 2007. Een panel van drie rechters achtte Katsav echter in december schuldig en vond dat zijn getuigenis "vol met leugens" was. De rechters in hun uitspraak:

"De misdaad van verkrachting vernietigt iemands ziel. Wegens de ernst van het misdrijf, moet de straf duidelijk en nauwkeurig zijn. De verdachte van het misdrijf is

zoals elk ander persoon, hij moet de gevolgen dragen. Niemand staat boven de wet.” Katsav werd ook veroordeeld voor obstructie van de rechtsgang en voor het proberen om te overleggen met een aanklager. Hij moet het slachtoffer van verkrachting een schadevergoeding betalen. Het jarenlange proces vond bijna volledig achter gesloten deuren plaats.’ (Bericht van Haakman)

Volgens Wikipedia: ‘In 2006 werd er een strafrechtelijk onderzoek naar hem uitgevoerd op grond van verdenking van verkrachting, fraude, seksuele intimidatie en illegaal af luisteren van medewerkers. Op 15 oktober maakte de Israëlische politie bekend dat vooral voor de seksuele intimidatie veel bewijs was en adviseerde het Openbaar Ministerie tot vervolging over te gaan. Op 23 januari 2007 maakte het Israëlische Openbaar Ministerie bekend dat het van plan was Katsav officieel van verkrachting, seksuele intimidatie, het verhinderen van het justitieel onderzoek, fraude en vertrouwensbreuk in beschuldiging te stellen. Eerst zou er nog een hoorzitting plaatsvinden alvorens al dan niet tot een officiële vervolging zou worden overgegaan. Op 24 januari gaf Katsav in een emotionele rede waarin hij zijn onschuld benadrukte aan met tijdelijk verlof te willen gaan, hetgeen de Knesset de volgende dag inwilligde. Het voordeel voor hem hiervan was dat hij tijdens zijn drie maanden durende verlofperiode niet strafrechtelijk kon worden vervolgd. Dalia Itzik, destijds de voorzitter van het Israëlische parlement, nam in die tijd voor hem waar. Op 28 juni werd bekend dat Katsav op eigen verzoek een regeling met justitie had getroffen. In ruil voor de bekentenis van seksuele intimidatie werd hij niet vervolgd voor aanranding en verkrachting. Onderdeel van de overeenkomst was dat hij onmiddellijk als president aftrad (hij liep hierdoor bepaalde riante pensioenregelingen mis) en een schadevergoeding aan de slachtoffers zou betalen. Wel zou hij een voorwaardelijke gevangenisstraf krijgen opgelegd. Katsav trad op 1 juli als president af. Op 8 april 2008 liet hij weten terug te komen op zijn schikking met justitie. Hij is van mening dat hij onschuldig is en wilde het daarom op een rechtszaak laten aankomen. Tot verrassing van Katsav, die had verwacht dat de zaak zou worden gesloten, kondigde justitie op 8 maart 2009 aan de vervolging toch door te zetten. In de rechtbank van Tel Aviv werd Katsav op 30 december 2010 aan verkrachting schuldig bevonden. De strafmaat zou op een nog te bepalen datum worden uitgesproken. Katsav heeft aangekondigd in hoger beroep te zullen gaan. Oud-president Moshe Katsav van Israël is thans veroordeeld tot een gevangenisstraf van zeven jaar. In december was Katsav schuldig bevonden aan verkrachting van een medewerkster en aanranding van twee vrouwen in 2003 en 2005. Het eerste feit deed zich voor in 1988, toen Katsav minister van Toerisme was. Bij de andere twee gevallen was hij president. Katsav heeft steeds ontkend. Katsav (65) is ook

veroordeeld voor het tegenwerken van justitie. Door het schandaal trad hij vervroegd af. Katsav kwam in 1951 uit Iran naar Israël. Het parlement verkoos hem in 2000 boven Shimon Peres tot president.’

5.1.3 Analyse

Een dergelijke gebeurtenis schokt terecht vriend en vijand. Een ooit hoogste functionaris van een fatsoenlijke rechtsstaat moet buigen voor de wettelijke bepalingen van die staat. Dat is een voorbeeld voor vele andere staten, waarin onrecht wordt gepleegd door officiële functionarissen tijdens de uitoefening van hun functie, als politicus, ambtenaar, dan wel in de private sector als leidinggevende of als collega. Kortom elke burger moet zich houden aan ‘recht en plicht’. De les van dit gegeven is ook dat je als mens nooit je verantwoordelijkheid verliest noch in morele zin, noch inzake de rechten en plichten als burger. Het ontkennen van de feiten, dan wel het bekennen en later ontkennen ervan, ontslaat de rechter niet van de verdere bewijsvoering en het opleggen van straf, zodra er genoeg bewijzen zijn gevonden, en de rechter de vaste overtuiging heeft dat de verdachte het feit of de feiten heeft begaan.

De vraag blijft echter hoe het zover heeft kunnen komen? En in hoeverre blijven mensen verantwoordelijk voor wat ze hebben begaan en voor hoe lang? Deze laatste vraag heeft te maken met wat de wet en het recht in die staat ervan vinden. Immers, er is een verschillende verjaringstermijnpolitiek in diverse staten. Onverlet blijft echter de morele druk van de samenleving en het verantwoordelijkheidsbesef dat levenslang kan aanhouden.

Het is merkwaardig dat in bovenstaande casus niet wordt gesproken van een pro justitia onderzoek. Het is toch goed mogelijk dat deze verdachte leed/lijdt aan een psychische problematiek? En in hoeverre zou zo’n stoornis niet zijn crimineel gedrag hebben kunnen veroorzaken. De rechtszaak vond plaats achter gesloten deuren. Dat vergroot niet het vertrouwen dat mensen hebben in de juridische procedure. Is er dan toch iets speciaals aan de orde, omdat het een gewezen president van de staat was, of een bekend politicus of een gezagsdrager, in wiens autoriteit en integriteit ten onrechte werd geloofd? In Nederland zijn er ook situaties waarbij zaken achter gesloten deuren plaatsvinden, zoals bij zeer jeugdigen dan wel anderszins zeer kwetsbare justitiabelen. De indruk wordt hier tenminste gewekt dat bij de verdachte sprake was van een psychisch kwetsbare situatie. Mogen we aannemen dat dit samenhang met zijn voormalige hoge

positie, alsmede zijn gevorderde leeftijd, ervan uitgaande dat hij toch aan een psychische stoornis lijdt?

5.1.4 Noodzaak psychiatrisch onderzoek

Het blijft dus een klemmende vraag, en naar mijn mening een noodzaak om indien er nog geen psychisch onderzoek is gepleegd, dit alsnog bij deze justitiebele te doen. Een extra reden voor psychiatrisch onderzoek lijkt mij het gegeven dat de oud-president aanvankelijk de hem ten laste gelegde feiten ontkende, dan met verlof ging, weer later een regeling accepteerde, waarmee het voor de buitenstaander duidelijk werd dat de verdachte niet vrijuit ging. Immers hij bekende seksuele intimidatie te hebben begaan, maar het OM zou hem dan niet vervolgen voor aanranding en verkrachting. Verder moest hij schadevergoeding aan de slachtoffers betalen en meteen als president aftreden (wat hem een riante pensioensregeling had gekost). Tevens kreeg hij een voorwaardelijke gevangenisstraf opgelegd. Zowaar een niet geringe knieval van de verdachte. Negen maanden later kwam hij op de gemaakte schikking met justitie terug. Kennelijk had hij de wetenschap dat hij schuldig was weer kunnen oppotten in de veilige kluis van het onbewuste: hij was ineens van mening dat hij onschuldig was. Mogelijk had hij ook pragmatische redenen; hij schatte in zijn straf gewoon te kunnen ontlopen, ofwel dat hij een betere deal kon sluiten. Ongeveer een jaar later wilde justitie hem toch aanklagen. Op 30 december 2010 werd hij schuldig bevonden aan verkrachting en aan tegenwerking van justitie.

De delicten die hem noodlottig werden, worden vaak begaan als gevolg van of veroorzaakt door emotionele en psychische problemen. De ervaring leert dat zich niet wel voelen, onder hoge psychische druk staan, tegen een burnout aan zitten, een ernstige frustratie hebben moeten ondergaan, kortom psychische problematiek, de psychische weerstand ondermijnen. De door mij genoemde ontoereikende beveiliging van de kluis in ons onbewuste kan dan de directe oorzaak van zo'n problematiek zijn. Vandaar dat pro justitia onderzoek zeker in dit soort gevallen altijd aan de orde zou moeten zijn.

6 Eindoverwegingen

De rol van het onbewuste is van groot belang en bijna dagelijkse kost in de forensische psychiatrie. Het onbewuste is een instantie die ons helpt, zowel in troostende als in confronterende zin. Wij merken dat door onze verschrijvingen, versprekingen, onze dromen, en onze onverwachte acties en impulsieve neigingen.³⁰ Inzake *culpa in causa* spelen het gemoed van het moment, de onbewuste wens de macht te hebben en de afhankelijkheid van middelen een rol van betekenis. Dat *culpa in causa* een door de rechter vaak toegepast beginsel is om opzet vast te stellen, is van belang voor de gedragsdeskundige. Die dient soms duidelijk te maken waarom het gebruikte middel misschien niet de oorzaak is van het criminele gedrag ter zake, maar dat veeleer een gedragsproblematiek van psychische aard de boosdoener is.

In geval van een onmenselijke samenloop van omstandigheden, zoals in het geval Brandon waarbij het recht van het individu in het gedrang komt, zal onder invloed van het onbewuste het ego altijd de ermee gepaard gaande emoties proberen te vertalen in het geven van eenvoudige structuur en het aanbrengen van regels. Dit kan tot op zekere hoogte (macht is beperkt, maar ook beperkend) een oplossing zijn van het probleem. Het gaat er uiteindelijk toch om, de menselijkheid in al haar redelijkheid en zachtheid te helpen bevorderen in de communicatie tussen mensen en in de bejegening van individuen. Een bestaansideaal, dat eerder een voorwaarde van menselijkheid is dan een fundament waarop het mens-zijn is gebouwd.

Over eenvoud, machtsgevoel en het onbewuste gesproken, inzake de zaak Katsav: Ook hier hebben realisme en idealisme een belangrijke rol: de verhoopte (geïdealiseerde) morele onaantastbaarheid van het Hoofd van de Staat die in de praktijk in conflict is met de realiteit van het menselijke morele³¹ en psychische gebrek.

³⁰ Psychoanalytici plegen dan van 'enactments' en ageergedrag te spreken.

³¹ Het morele niveau van sommige hoogwaardigheidsbekleders verdient aandacht vanwege aantoonbaar achterstallig onderhoud. Zie: Pim van den Dool, NRC.NL, 20-05-2011: 'Pater was jarenlang lid van pedofielenvereniging'. Een Salesianer pater is jarenlang lid geweest van pedofielenvereniging Martijn. Ook was de pater tot voor kort bestuurslid en is hij de afgelopen jaren twee keer veroordeeld. De Nederlandse overste van de Salesianer Don Boscos, Herman Spronck, was op de hoogte van het bovenstaande en heeft volgens RTL Nieuws jarenlang een oogje dichtgeknepen. De overste zei bovendien tegen de nieuwsrubriek 'seks met minderjarigen niet per definitie af te wijzen'.

7 Nabespreking en dankzegging

De interesse voor de psychiatrie werd mij op jonge leeftijd bijgebracht. Ik vond het ontnuchterend, even beklemmend als boeiend, toen ik als elfjarige op de zwart-wit tv de toneelbewerking mocht zien van de klassieke roman *Jane Eyre*, geschreven door Charlotte Brontë. Dit stuk fascineerde mij mateloos aangezien de liefde voor mensen naar mijn beleven kennelijk kon samengaan met het bewustzijn dat gekte in de buurt kan liggen. De krankzinnige vrouw van de hoofdpersoon (Rob de Vries) bestond het om haar waanzinnigheid 's nachts te tonen door het stereotype staccato gelach, terwijl enkele deuren verderop de kasteelheer zijn liefde voor de gouvernante moeilijk kon weerstaan. Ik moest daar regelmatig aan terugdenken toen ik wat later prismaboekjes (over psychologie, psychiatrie, geschiedenis en filosofie) in de locale Amsterdamse boekhandel kon aanschaffen; ik weet het nog goed, voor fl. 1,25 per stuk. Van mijn moeder kreeg ik telkens toestemming. Ik had overigens nooit zakgeld, maar mocht als iets nodig was erom vragen. Mijn gehele leven heb ik nooit problemen gekend in de relatie tussen schaarste en goederen. Ik heb jarenlang zonder een cent te zien van wat ik had verdiend toch mijn werk kunnen doen. Ik ging in psychoanalyse en moest de tering naar de nering zetten.³² Altijd met een blijmoedig gevoel, als ware ik een Boeddhist. Ik was intussen de confucianistisch/boeddhistische gezinsachtergrond (ondermeer het streven naar harmonie, het opbrengen van geduld, het uiteindelijk accepteren van tegenstrijdigheden, het omgaan met tijdelijkheid en tijdgebondenheid) ontgroeid, en had mij met ijver gericht op de joods-christelijke culturele basisuitgangspunten. Daar heb ik van geleerd, in het bijzonder dat iets niet zeggen, nog niet betekent dat je liegt. Het heeft, me dunkt, met mijn Aziatisch/Chinese achtergrond te maken. Onderzoek blijkt te bevestigen, dat Aziaten minder gemakkelijk omgaan met oneerlijk gedrag en gedoe. Waarom?, zou je zeggen? Dat moet U mij niet vragen. Het zal wellicht genetisch bepaald zijn, maar het kan misschien ook met een andere vorm van attributie-uitoefening te maken hebben.³³ Het sociale bewustzijn is onder Aziaten wat meer gesmeerd, als ik het zo mag zeggen, dan bij andere culturen.

Nu ik terugtreed, wat ik met overtuiging doe, zie ik nog even terug op wat ik de afgelopen paar jaren heb gedaan, als reactie op en voorbereiding tot dit gebeuren. Zo kan het gaan, wanneer men zich opmaakt voor een afscheid dat naderbij

³² Zie T.I. Oei, *Persoonlijke snippers*, WLP Nijmegen 2011.

³³ Zie Michael Harris Bond (Ed.), *The Psychology of the Chinese People*, Oxford University Press, Hong Kong, 1986/1990, p. 231 e.v.

komt. Een afscheid van een positie, waar men zich voor heeft ingezet, al voordat de benoeming er lag.³⁴ Ik heb met veel genoegen in de beginjaren als medisch student aan de Amsterdamse Universiteit de dinsdagavondcolleges filosofische antropologie gevolgd van professor dr. H.M.J. Oldewelt. Ook was ik regelmatig aanwezig tijdens promoties of oraties van bekende vrienden en dispuutgenoten. Ik moet het onbewust hebben aangevoeld dat een academische carrière in het vooruitzicht lag, al heb ik vele wegen bewandeld, voordat het zover kwam.

In de afgelopen twee jaren heb ik soms wekelijks, soms maandelijks stukjes doen uitgaan naar collega's, vrienden, familieleden. Ze gingen alle over mijn gedachten en ideeën over hoe om te gaan met eenvoud, macht en het onbewuste, in het kort emo. Deze combinatie van factoren blijft dagelijkse kost voor de geïnteresseerde psychoanalyticus. Bijvoorbeeld, net nu ik deze regels neerzet, komt het bericht naar buiten van de aanhouding van Dominique Strauss-Kahn, de directeur-generaal van het Internationaal Monetair Fonds (IMF), op het vliegveld van New York, wegens verdenking van aanranding en poging tot verkrachting.³⁵ Even los van de vraag of de verdachte schuldig blijkt te zijn, kom ik toch op de trias eenvoud, macht en het onbewuste terug. Macht kan corrumperen en als zulks plaatsvindt, ook bijzondere of hooggeplaatste mensen nivelleren tot eenvoudige verdachten. Dat deze drie factoren met elkaar interacteren, lijkt buiten kijf. Ik heb er nooit een geheim van gemaakt, dat wij, wie dan ook, tot elk vergrijp in staat zijn.

Voor het vorm geven van de genoemde stukjes heb ik steun ontvangen van collega's en vrienden, onder meer van jaargenoten uit het Studentendispuut PLATO (*Perpetuum Levi Amicitiae Toga Obvolvitur*: wij bekleden ons met de mantel der eeuwige vriendschap) van de voormalige R.K. studentenvereniging *Sanctus Thomas Aquinas (Amstelodamensis)*, onder wie mr. G. Limburg, drs. L. Ramackers, drs. G. Verdurmen en vele niet nader genoemde vrienden van dit dispuut. Wij houden jaarlijks een reünie en het is steeds plezierig deze jaar- en dispuutgenoten te ontmoeten.

³⁴ In een van mijn stukjes over afscheid nemen ben ik hierop teruggekomen. Zie T.I. Oei, Persoonlijke snippers, WLP Nijmegen 2011.

³⁵ Op zaterdag 14 mei 2011 werd Strauss-Kahn op John F. Kennedy International Airport gearresteerd in een Air France-vliegtuig, nadat een hotelwerknemer hem ervan had beschuldigd dat hij haar in zijn hotelkamer had aangerand en had gedwongen tot orale seks.

Van de promoti en promovendi die ik in de afgelopen 18 jaar heb mogen begeleiden en ontmoeten kreeg ik steun en begrip. En ook van de leden van de Tilburgse denktankgroep, bestaande uit deze promoti, promovendi, collega's psychiaters en psychologen, juristen, onderzoekers, beleidsmakers, oud-politici, studenten, voormalige tbs-gestelden.

Ik noem verder patiënten en ex-patiënten, van wie ik veel mocht leren en die mij soms nog regelmatig op de hoogte stellen van hun wel en wee. In het bijzonder noem ik de collega's van de Nederlandse Vereniging voor Psychoanalyse, met wie ik samenwerk in de psychoanalytische opleiding. Met voormalige collega's van besturen van de Nederlandse Vereniging voor Psychotherapie, en de 'Stichting Hoogleraarstoel Psychotherapie'. En met de collega's van de Nederlandse Vereniging voor Psychiatrie, eerst binnen het sectiebestuur Psychiatrie en Recht, later als coördinator van het Platform Psychiatrie en Recht.

Tevens getuig ik hier van de positieve samenwerking met de collega's van de raad van toezicht en de raad van bestuur van het Forensisch Psychiatrisch Centrum (FPC) Oldenkotte, met directies van tbs klinieken in het land, in het bijzonder de Dr. Henri van der Hoevenkliniek, wie ik ruim 25 jaar als wachtarts heb mogen dienen, FPC de Kijvelanden, de Pompe Stichting, de FPC Rooyse Wissel en de FPC dr. S. van Mesdag met medewerkers waarmee ik jarenlang heb mogen samenwerken zowel in vriendschappelijk als wetenschappelijk opzicht.

Twintig jaar werkzaam bij Justitie, waarvan drie jaar in de Dr. S. van Mesdag-kliniek en de laatste 17 jaar bij het Nederlands Forensisch Instituut voor psychiatrie en psychologie (en haar voorlopers, de landelijke Forensisch Psychiatrische Dienst en het Pieter Baan Centrum), hebben mij gevormd zowel als forensisch psychotherapeut alsook als rapporteur, en bewuster gemaakt voor de relatie pro justitia deskundige en het gerecht. In maart van dit jaar mocht ik mijn veertigjarig artsenjubileum vieren in een samenzijn met de vakgroep strafrecht van de *Tilburg University*.

Mijn dank gaat naar het bestuur van de Stichting Koningsheide te Arnhem, dat de bijzondere leerstoel Forensische Psychiatrie in Tilburg sinds 1993 heeft gevestigd, en deze ook na mijn afscheid blijft ondersteunen.

Ten slotte dank ik *Tilburg University*, de *Law School*, het departement *Criminal*

Law onder de stimulerende leiding van Prof. Mr. Tijs Kooijmans, en in het bijzonder Prof. Mr. Marc S. Groenhuijsen voor alle vrijheid van werken en steun voor mijn projecten.

Beste Marc, ik eindig mijn afscheidswaarden met thans jou persoonlijk aan te spreken, aangezien mijn benoeming vorm kreeg door het positieve advies van de onder jouw leiding³⁶ staande benoemingscommissie in 1993. Woorden schieten tekort voor het vertrouwen in en de samenwerking met mij in al die jaren, vanaf het begin van mijn aanstelling op deze Universiteit. De wijze waarop jij ononderbroken getuigt van juridisch vakmanschap en wetenschappelijk meesterschap kent zijn weerga amper in de huidige Nederlandse situatie. Het zou je onvoldoende recht doen, indien ik dit alles zou samenvatten onder je sublieme organisatorische kwaliteiten. Je bent meer dan dat waard, als mens en als collega. Soms wordt men zich moeilijk bewust van het besef dat er prachtige mensen in onze omgeving werkzaam zijn. Ik noem je volgaarne een vriend en geestverwant.³⁷

Ik heb gezegd.

*De tekst van dit afscheidscollege werd op 6 juni 2011 afgesloten.

---

³⁶ Je was toen decaan van de rechtenfaculteit.

³⁷ Ik prijs me gelukkig tot de 12% te behoren die hun baas briljant vindt. 'Eén op de acht vindt baas "briljant". Ze zijn er echt, werknemers die hun baas briljant noemen. Maar tweederde van de Nederlandse werknemers denkt daar heel anders over. Zij vinden zichzelf beter geschikt voor het werk van de baas, dan de baas zelf.' Dit blijkt uit een recente poll van *Monsterboard.nl* onder bezoekers van de site in Nederland. Daarmee loopt Nederland in de pas met andere landen waar de vacaturesite dezelfde poll heeft gehouden. Alleen in het Verenigd Koninkrijk kunnen bazen maar helemaal weinig goeds doen. Want daar denkt 71% het werk van de baas zelf beter te kunnen doen. En 41% hiervan vindt zelfs dat de capaciteiten van de baas 'volledig ontoereikend zijn'. Personeel wil verantwoordelijkheid. Warren Hammond, managing director van Monsterboard in Nederland, weet nog een mooie draai te geven aan de resultaten van de poll. Want het positieve van dit onderzoek is volgens hem 'dat het personeel duidelijk gelooft dat het bekwaam genoeg is om meer verantwoordelijkheid te nemen'. Als de baas dat toelaat, kan die volgens Hammond de tijd die vrijkomt gebruiken om het bedrijf te laten groeien, en te zoeken naar nieuwe mogelijkheden die het bedrijf concurrerender te maken. Is de baas 'oké', of gewoon briljant?

In Nederland vindt 37% van de ondervraagden de baas wel 'oké', maar denkt ook dat zij het werk van de baas zelf beter zouden kunnen doen. Wereldwijd denkt 34% daar ook zo over. 24% van de Nederlandse sitebezoekers zegt vertrouwen te hebben dat de baas capabel is en het werk zelf niet beter te kunnen. Dat is iets meer dan het gemiddelde over alle landen (19%). 12% noemt de baas zelfs 'briljant', en daarmee scoort Nederland aan de lage kant ten opzichte van de andere landen, waar 15% van de respondenten een zeer hoge pet van de kwaliteiten van de baas opheeft. Alleen in het Verenigd Koninkrijk scoren bazen op dit punt nog lager met nog geen 11%.

